

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזה"ת מס' 55

מלחמת אוסלו : אנטומיה של הונאה עצמית

אפרים קארש

© כל הזכויות שמורות
מרכז בס"א, אוניברסיטת בר-אילן
דמת גן, ספטמבר 2003
ISSN 0793-1042

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים נוסד ע"י תומס הכט, ממנהיגי יהדות קנדה. המרכז מוקדש לזכרם של מנחם בגין ואנואר סאדאת, אשר בחזונם ובמעשיהם הביאו לחוזה שלום ראשון בין ישראל לבין מדינה ערבית. המרכז הוא גוף אקדמי עצמאי השואף לתרום לקדום הביטחון והשלום במזרח התיכון באמצעות מחקרים מכווני מדיניות בנושאי ביטחון לאומי במזרח התיכון. המרכז פועל ליד החוג למדעי המדינה שבאוניברסיטת בר-אילן.

סדרת הפרסומים "עיונים בביטחון המזה"ת" מהווה במה לעבודות אקדמיות הראויות לתשומת לב הצבור החושב. סדרת הפרסומים "דיונים בביטחון לאומי" מביאה לצבור את תוכן ההרצאות שהושמעו בכנסים שהמרכז מארגן. תוכן החוברות משקף כמובן את דעת המתברים בלבד. באמצעות הפרסומים, הכנסים, ימי העיון והסמינרים מתכוון המרכז לעורר דיון ציבורי וחשיבה מסודרת בנושאי שלום וביטחון במזרח התיכון.

ועדה מייעצת בינלאומית

מייסד המרכז ויושב ראש הוועדה המייעצת: תומס א. הכט
חברים: אלוף (מיל') אורי אור, פרופ' משה ארנס, גבי נרי בלומפילד, סר רוברט רודס גיימס, גנרל אלכסנדר מ. הייג, מר רוברט הכט, גבי מריון הכט, מר שלמה הלל, סנטור יוסף א. ליברמן, מר רוברט ק. ליפטון, אלוף (מיל') דניאל מט, מר בריאן מולרוני, פרופ' יובל נאמן, השגריר נורמן ספקטור, גבי מדליין פהר, מר סימור ד. רייד, השגריר מאיר רוזן, השגריר זלמן שובל, רב-אלוף (מיל') דן שומרון, מר יצחק שמיר, מר מוזי וורטהיים.

ועדה אקדמית מייעצת בינלאומית

דזמונד בול האוניברסיטה האוסטרלית הלאומית, אליוט א. כהן אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, סטיבן ר. דויד אוניברסיטת ג'ונס הופקינס, יחזקאל דרור האוניברסיטה העברית, לורנס פרידמן קינגס קולג', רוברט ג. ליבר אוניברסיטת ג'ורג'טאון, ג'ון ג. מרשהיימר אוניברסיטת שיקגו, אירווין קוטלר אוניברסיטת מקגיל, ברוס מ. רוסט אוניברסיטת ייל.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' אפרים ענבר
חוקרים בכירים: ד"ר זאב בונן, פרופ' סטיוארט א. כהן, ד"ר עמיקם נחמני, ד"ר מקס סינגר, פרופ' שמואל סנדלר, ד"ר גיל פיילר, ד"ר הלל פריש, ד"ר אבי קובר, אלוף (מיל') אברהם רותם, ד"ר דני שוהם, פרופ' ג'רלד שטיינברג
חוקרים: ד"ר זאב מגן, ד"ר יונתן פאקס, ד"ר מרדכי קידר, ד"ר יונתן ריינהולד, ד"ר רון שליפר, ד"ר שלמה שפירא
מתאם קשרי חוץ: דוד מ. וינברג
מרכזת: חוה וקסמן-כהן
עורכת גרפית: אלישבע בראון
מזכירה ראשית: אלונה ברינר רוזנמן

תוכן עניינים :

מבוא..... עמ' 5

פרק 1 : סוס טרויאני..... עמ' 7

פרק 2 : טרור עד הניצחון..... עמ' 17

פרק 3 : קמפ-דייוויד ואחר-כך..... עמ' 27

פרק 4 : למה מלחמה?..... עמ' 33

פרק 5 : עיניים להם ולא יראו..... עמ' 39

אחרית דבר..... עמ' 47

באוגוסט 1968, כשנה לאחר נצחונה המדהים של ישראל במלחמת ששת הימים, וחודשים אחדים בטרם מונה ליושב-ראש אש"ף, הגדיר יאסר ערפאת את מטרתו האסטרטגית של הארגון כ"העברת כל בסיסי ההתנגדות" ליהודה, שומרון, ורצועת עזה, שישראל השתלטה עליהם במהלך אותה מלחמה, "כדי להפוך בהדרגה את ההתנגדות למהפכה עממית כמושה". כך, הסביר ערפאת, יוכל אש"ף לגרום ל"מניעת עלייה ולעידוד הירידה ... להריסת התיירות ... להחלשת הכלכלה הישראלית ולהסטת חלקה הגדול לדרישות הביטחון. ליצירה ולקיום של אוירת מתח וחרדה שתכריח את הציונים להבין כי לא יוכלו לחיות בישראל" – באחת, לערער של אורח-החיים הישראלי.¹

כשהתרחיש הזה בושש להתממש, בשל הרמה הנמוכה של התודעה הלאומית בקרב הפלסטינים ובשל אמצעי הסיכול היעילים שהפעילה ישראל, אימץ אש"ף ביוני 1974 את "אסטרטגיית השלבים" (או "תורת השלבים") ועשה אותה מאז ואילך לעיקרון המנחה שלו. אסטרטגיה זו קבעה כי הפלסטינים יקבלו כל טריטוריה שישראל תעביר להם, ואחר-כך ישתמשו בה כקרש-קפיצה לרווחים טריטוריאליים נוספים עד ששיגו את "השחרור השלם של פלסטין".

הסכמי אוסלו עלו בקנה אחד עם האסטרטגיה הזאת, בכך שאפשרו לאש"ף להשיג באחת את שנבצר ממנו להשיג בשנים רבות של אלימות וטרור. הנה באה ישראל, אחת-עשרה שנים בלבד לאחר שהרסה את התשתית הצבאית של אש"ף בלבנון, ומבקשת מהארגון הפלסטיני, באחת מנקודות-השפל הנמוכות ביותר בתולדותיו, לבסס נוכחות פוליטית וצבאית מוצקה – לא בארץ ערבית שכנה אלא היישר על סף ביתה. ולא זו בלבד, ישראל היתה מוכנה לחמש אלפי טרוריסטים (בתקווה שתיקנו את דרכיהם) כדי שישוּבו בכוחות משטרה וביטחון חדשים המופקדים על ביסוס סמכותו של אש"ף בשטחים. במלותיו של פייסל חוסייני, ישראל הכניסה ללב ארצה, מרצונה, "סוס טרויאני", שנועד לקדם את המטרה האסטרטגית של אש"ף: "פלסטין מנהר הירדן עד הים התיכון" – כלומר, פלסטין במקום ישראל.²

אפילו ב-13 בספטמבר 1993, בנאום מוקלט-מראש בערבית ששודר בטלוויזיה הירדנית בערך בזמן טקס החתימה על הסכם השלום על מדשאת הבית הלבן, הודיע ערפאת לעם הפלסטיני, כי "הצהרת העקרונות" אינה אלא חלק מיישום "אסטרטגית השלבים" של אש"ף. יתר-על-כן, מרגע הגעתו לעזה ביולי 1994, התחיל ערפאת לבנות תשתית טרור נרחבת תוך הפרה בוטה של הסכמי אוסלו, ותוך התעלמות גמורה מהסיבה העיקרית להבאתו מתוניסיה, כלומר לצורך הנחת התשתית לריבונות פלסטינית. ערפאת נמנע באופן שיטתי מפירוק של ארגוני הטרור חמאס והג'יהאד האיסלאמי מנשקם, כנדרש בהסכמי אוסלו, ונתן את הסכמתו שבשתיקה, אם לא "אור ירוק", לרצח של מאות ישראלים על-ידי הקבוצות האלה. הוא הקים צבא פלסטיני (כוח המשטרה כביכול) גדול פי כמה מכפי שהותר בהסכמים ושיקם את מנגנון הטרור הישן של אש"ף, בעיקר בחסות תנזים, הזרוע הצבאית של פת"ח (שהוא הגוף הגדול ביותר בין רכיבי אש"ף ו"האלמה מאטר" של ערפאת עצמו). כן עסק בלהיטות ברכישה של נשק אסור והשתמש לצורך זה בסכומי הכסף הגדולים שהקהילה הבינלאומית תרמה לרשות הפלסטינית למען האוכלוסייה הפלסטינית האזרחית. ולבסוף, הוא פנה לאלימות המונית גלויה: תחילה בספטמבר 1996, כאשר ניסה לחתור בפומבי תחת מעמדו של ראש הממשלה הישראלי החדש בנימין נתניהו, ואחר-כך בספטמבר 2000, עם השקת מלחמת הטרור שלו הקרויה בלשון נקייה אינתיפאדת אל-אקצה, על שם המסגד הנודע בירושלים (וזאת זמן קצר לאחר שירשו של נתניהו, אהוד ברק, הציע לו

אפרים קארש הוא פרופסור וראש התכנית ללימודים ים-תיכוניים בקינגס קולג' שבאוניברסיטת לונדון. הוא הרצה באוניברסיטאות המובילות בארצות הברית ובאירופה ושימש כחוקר במרכז הבינלאומי למחקרים אסטרטגיים בלונדון.

להקים מדינה פלסטינית עצמאית ב-92 אחוז משטח הגדה המערבית וב-100 אחוז מרצועת עזה, ולקבוע את ירושלים המזרחית כבירתה).

ערפאת היה יכול להמשיך בהכנותיו למלחמה בלא הפרעה תודות לשילוב של אהדה בינלאומית לעניינו ושל אשליה עצמית ישראלית. ישראלים רבים, מותשים מעשרות שנות לחימה ונכספים לנורמליות שתאפשר להם סוף-סוף ליהנות מהשפע שהשיגו לאחרונה, דבקו בתמימות בתהליך אוסלו והתעלמו מהסכנה המתפתחת על סף ביתם. אפילו בנימין נתניהו, שמתח ביקורת נוקבת על אוסלו, לא הצליח להשיג מערפאת את ההדדיות שתבע, ונאלץ ללכת בלא התלהבות בעקבות שני קודמיו, יצחק רבין ושמעון פרס, הגם שבקצב איטי בהרבה, ולמסור שטחים לרשות הפלסטינית בלי שום תמורה מוחשית. לאור הדברים האלה, היה היגיון רב בכך שערפאת דחה את הצעותיו של ברק ופתח בספטמבר 2000 במלחמת טרור. לא זו בלבד שהקהילה הבינלאומית הגיבה על חידוש האלימות בלחץ על ישראל למתן את תגובתה, ו"ללכת יותר" לקראת הדרישות הפלסטיניות, אלא שממשלת ברק עצמה נכנעה ללחץ הצבאי הפלסטיני. בינואר 2001, במהלך פגישת-פסגה בטאבה, הסכימה ישראל למסור **97 אחוז של השטחים הפלסטיניים**,* ביחד עם שטח של ישראל בגבולות 1967 שיעשה את המדינה הפלסטינית המתהווה לגדולה מכלל שטחי הגדה המערבית ועזה לפני 1967. היא אף הוסיפה לכך ויתורים עוצרי-נשימה ביחס לירושלים ולשאלת הפליטים הפלסטיניים.³

אילו בחר ערפאת להיענות לויתורים הישראליים האלה, היתה קמה מדינה פלסטינית בתוך חודשים. אלא שערפאת, חרף כל הרטוריקה שלו על עצמאות פלסטינית, היה מעוניין מאז ומתמיד באלימות המלווה את "המאמץ המהפכני" ולא בהשגה-בפועל של הריבונות. כבר ב-1978 הוא אמר לידידו הקרוב ובעל-בריתו, שליט רומניה ניקולא צ'אושסקו, כי הפלסטינים חסרים את המסורת, את האחדות ואת המשמעת הנדרשות לקיום מדינה פורמלית, וכי מדינה פלסטינית תהיה כישלון מהיום הראשון.⁴ העשור האחרון ראה את הפרוגנוזה הקודרת הזאת הופכת לנבואה המגשימה את עצמה ופלסטינים וישראלים מצאו את עצמם לכודים בעימות שלא היה עקוב-מדם יותר ממנו מאז הניסיון הערבי לסכל את הקמת המדינה היהודית ב-1948.

* ההדגשות במאמר זה הן של המחבר.

¹ ראיון עם ערפאת באל-אנאל, ביירות, 2 באוגוסט 1968.

² אל-ערבי, קהיר, 24 ביוני 2001.

³ ראו למשל מאמרו של ממדוח נופל (Mamduh Nawfal) במגילת אל-דראכאת אל-פלסטיניה, מס' 48 (סתיו 2001), עמ' 101.

⁴ Ion Pacepa, *Red Horizons* (London: Coronet Books, 1989), p. 28.

פרק 1: סוס טרויאני

ב-30 בינואר 1996 נועד ערפאת לפגישה סגורה עם כארבעים דיפלומטים ערבים בטרקלין שפיגל המפואר בגראנד הוטל בשטוקהולם, ובה חשף את חזון ה"שלום" שלו. "אנו מתכננים לחסל את מדינת ישראל ולהקים מדינה פלסטינית טהורה", אמר.

נעשה את חייהם של היהודים בלתי-נסבלים באמצעות לוחמה פסיכולוגית והתפוצצות אוכלוסייה. יהודים לא ירצו לחיות בין הערבים ... הם יוותרו על בתיהם ויהגרו לארצות-הברית. אנו הפלסטינים נשתלט על הכול, כולל כל ירושלים. [ראש הממשלה] פרס [והשר יוסי] ביילין כבר הבטיחו לנו את חצי ירושלים. גם רמת הגולן כבר נמסרה, בכפוף לכמה פרטים קטנים. וכאשר היא תוחזר, לפחות חצי מיליון יהודים עשירים יעזבו את ישראל.

"אני לא צריך יהודים. הם היו ונשארו יהודים", סיכם ערפאת. "אנו זקוקים עכשיו לכל העזרה שאנו יכולים לקבל מכס במלחמתנו למען פלסטין מאוחדת בשלטון ערבי".¹ לא היתה זו הפעם הראשונה שערפאת הסביר לקהל ערבי כי שורת הסכמי השלום שהוא חתם עם ישראל מאז ספטמבר 1993 אינה אלא הונאה אסטרטגית שמטרתה להביא בסופו של דבר לחיסול המדינה היהודית. הוא אמר זאת, חוזר ואומר, מאז נודע לעולם על הסכם אוסלו. אבל עד אותה הופעה בשטוקהולם, הוא לא תיאר את חזון ה"שלום" שלו בבהירות ברוטלית שכזאת. בדרך-כלל, ערפאת השתמש במבחר של אמרות-כנף ומטאפורות, גם חילוניות וגם דתיות, שפירושן היה ברור וחד-משמעי לערבים ולמוסלמים אבל סתום לחלוטין לקהל מאזינים מערבי. שניים מהביטויים הנקיים השכיחים ביותר של ערפאת היו "להחזיר לפלסטינים את מלוא זכויותיהם" ו"שלום צודק וכוללי". לאוזניים מערביות אין כמדומה אידיאל נעלה יותר משלום המבוסס על צדק או על השבת זכויות שנגזלו. אבל בעגה הערבית והפלסטינית, "צדק" כזה פירושו תמיד "להחזיר את כל פלסטין לבעליה החוקיים" – כלומר, כינון מדינה פלסטינית על חורבותיה של ישראל – בדומה להתחייבות המתמדת "להניף את הדגל הפלסטיני על חומות ירושלים".

סימן מובהק לא פחות להתייחסותו האינסטרומנטלית של ערפאת לתהליך אוסלו נמצא במנהגו להזכיר שוב ושוב את אסטרטגיית השלבים של 1974. בספטמבר 1993 בלבד, ערפאת הזכיר את "אסטרטגיית השלבים" יותר מתריסר פעמים בהופעות בתקשורת ברחבי העולם הערבי,² ובאופן ראוי לציון במיוחד בהודעה אישית לעם הפלסטיני, ששודרה בערבית בטלוויזיה הירדנית בעת טקס החתימה על הצהרת העקרונות על מדשאת הבית הלבן.

למותר לציין, שחזון ה"שלום" הזה לא נזכר באף אחד מהראיונות של ערפאת שהופיעו באותם ימים בתקשורת הישראלית והמערבית, ואשר בהם שיבח תמיד את "שלום האמיצים" שעליו חתם זה עתה. רק פעם אחת, בראיון לשבועון *העולם הזה*, ב-8 בספטמבר 1993, שכח ערפאת לרגע את כללי הזהירות וחזר לאחת ממטבעות הלשון הנקיים המסורתיות של אש"ף להריסת מדינת ישראל. "אני כבר לא אזכה לראות זאת", אמר לעיתונאי ישראלי שבא לבקרו במטהו בתוניס, "אולם אני מבטיח לך שבעתיד ישראל ופלסטין תהית מדינה אחת מאוחדת".³

בפגישה סגורה עם מנהיגים מוסלמים בדרום אפריקה, ב-10 במאי 1994, טען ערפאת כי הסכמי אוסלו כמותם כהסכם חודיבייה שחתם הנביא מוחמד עם אנשי מכה ב-628, ואשר הופר מקץ שנתיים בלבד, כשידו של מוחמד היתה על העליונה. יהודי מקומי שהתחפש למוסלמי והצליח להסתנן לפגישה זו הקליט את הדברים בלא ידיעתו של ערפאת.⁴

הישראלים היו המומים. שבוע לפני כן הם חתמו על הסכם עזה-יריחו בנוגע להקמת רשות פלסטינית בשטחים האלה כשלב ראשוני ביישום של הצהרת העקרונות,

והנה בא שותפם לחתימה על ההסכם ומציג אותו כתחבולה טקטית שאפשר להתנער ממנה בהזדמנות הראשונה. רבין דרש בכעס שערפאת ישוב ויאשר את מחויבותו להסכם עם ישראל. כך עשה גם השר לאיכות הסביבה יוסי שריד. על ערפאת להודיע כי הוא מתנער לחלוטין מהדברים החמורים שהשמיע ביוהנסבורג, אמר שריד. עליו לבטא את דבקתו המלאה בהסכמים עם ישראל ולהוכיח זאת במאבק גלוי ונחוש נגד הטרור. אם ערפאת לא יעשה זאת, הוסיף שריד, משבר האמון יעמוד בעינו וערפאת יוכל לבחור באחד משני תפקידים: ראש עיריית יריחו או מושל עזה. בנסיבות שכאלה, הבטיח שריד, עזה ויריחו יהיו סופו של התהליך.⁵

ערפאת לא התרגש מהמהומה. כעבור שלושה שבועות, חזר על אותה אנלוגיה, זו הפעם בפומבי. "מה שהשגנו לא היה כל מה שרצינו להשיג אלא הטוב ביותר שיכולנו לקבל בזמן הגרוע ביותר", אמר לקבוצת קבלנים פלסטינים שביקרו אותו בתוניס. "הנביא מוחמד הגיע להסכם [דומה] עם הכופרים בחודיבייה וההסכם נקרע לגזרים כעבור שנתיים".⁶ האנלוגיה לחודיבייה, המקבילה הדתית של "אסטרטגיית השלבים", תהיה לתו-היכר קבוע ברטוריקה הפומבית של ערפאת בשנות התשעים וגם במלחמת הטרור שנפתחה בספטמבר 2000.⁷

הראייה של תהליך השלום כהונאה גדולה שמטרתה להביא לבסוף להריסתה של ישראל אומצה במלואה על-ידי המנהיגות הפלסטינית. "כל הפלסטינים מסכימים שהגבולות הצודקים של פלסטין הם נהר הירדן והים התיכון [משמע, פלסטין במקום ישראל]", אמר, למשל, פייסל חוסייני בטלוויזיה הסורית ב-9 בספטמבר 1996. "באופן ריאליסטי, יש לקבל כל מה שאפשר להשיג עכשיו [בתקווה כי] אירועים שיתרחשו בעתיד, אולי בחמש-עשרה או בעשרים השנים הבאות, יתנו לנו הזדמנות להשיג את הגבולות הצודקים של פלסטין".⁸

חוסייני נשאר מחויב לחזון הזה עד ימיו האחרונים. ביוני 2001, זמן קצר לפני מותו הפתאומי מהתקף לב, הוא אמר בלא כחל ושרק לעיתון מצרי כי "כאשר אנו מבקשים מכל הכוחות והפלגים הפלסטיניים לראות את הסכם אוסלו והסכמים אחרים כאמצעים זמניים, פירוש הדבר שאנו מוליכים שולל את הישראלים או משטים בהם". חוסייני הוסיף והסביר:

אנו מבדילים בין המטרות האסטרטגיות לטווח ארוך ובין המטרות של שלבי-הביניים, שאנו נאלצים לקבל זמנית בגלל הלחץ הבינלאומי ... אמנם הסכמנו להכריז על מדינתנו בשטח שהוא עכשיו רק 22 אחוזים מפלסטין, לאמור הגדה המערבית ועזה, אבל מטרתנו הסופית היתה ועודנה לשחרר את כל פלסטין ההיסטורית מהנהר עד הים, אפילו אם פירוש הדבר להמשיך את הסכסוך עוד אלף שנה או דורות רבים.

אילו הבינו הישראלים והאמריקנים כי הסכמי אוסלו היו רק "סוס טרויאני" שנועד לקדם את השגת המטרה העליונה של שחרור כל פלסטין, טען, "הם לא היו פותחים את שעריהם המבוצרים ומכניסים אותו אל מפנים לחומותיהם". מכיוון שהם הלכו שולל והסתבכו בטעות האסטרטגית המטופשת הזאת, הפלסטינים, כמו היוונים העתיקים, סופם לנצח: "אנשי טרויה ... צהלו ושמחו למחשבה כי החיילים היוונים הובסו, ותוך כדי הנסיגה הם השאירו שלל-מלחמה בדמותו של סוס עץ לא-מזיק. לכן הם פתחו את שערי העיר והכניסו את סוס העץ. כולנו יודעים מה קרה אחר-כך".⁹

מנהיגים פלסטינים אחרים התבטאו באותה מידה של גילוי-לב. ביולי 1994 צוטטה הצהרה חגיגית של יאסר עבד רבו, שר התרבות, האמנות וההסברה ברשות הפלסטינית, על כך שהפלסטינים ישיבו לעצמם את "כל פלסטין"¹⁰, וכעבור חודש קרא פארוק קדומי, ראש המחלקה המדינית של אש"ף, להריסת ישראל. "יש מדינה שנוסדה באמצעות כוח היסטורי", אמר, "וחובה להחריב אותה. זו הדרך הפלסטינית".¹¹ אפילו המתונים ביותר בהנהגה הפלסטינית, אדריכלי תהליך אוסלו – מחמוד עבאס (הידוע גם בכינוי אבו מאזן) ואחמד קריע (הידוע גם בכינוי אבו עלא) – לא נרתעו מהבעת

תקווה שישראל תיחרב בסופו של דבר. בראיון ל*מעריב* ב-19 בינואר 1996, חזר אבו מאזן בעדינות על הנוסחה הישנה של אש"ף בדבר מדינה דמוקרטית בכל ארץ-ישראל, ואילו אבו עלא לא נרתע מלרמוס בהפגנות קרעים של דגל ישראל שהוצת מול עיניו. בהפגנה אחרת אמר לקהל מריע, "ברצון אללה, השיבה תבוא בקרוב"¹². הבטחתו של אבו עלא נגעה באחד הביטויים הנוקשים ומסעירי-הרגשות ביותר של הדחייה הפלסטינית את ישראל: "זכות השיבה". בשיח הערבי והפלסטיני – הגם שלא בפנייה לקהל מערבי – התביעה לחזרת פליטי 1948 וצאצאיהם לשטח שהוא כיום חלק ממדינת ישראל והפיצוי הכספי שלהם על האובדן והסבל, היא גילוי נוסף של "אסטרטגיית השלבים" של ערפאת, במקרה זה הריסת ישראל באמצעות ערעור דמוגרפי. כבר באוקטובר 1949 כתב הפוליטיקאי המצרי מוחמד סלאח א-דין, שנעשה במהרה לשר החוץ של ארצו, ביומון המצרי רב-השפעה *אל-מיסרי*, כי "הערבים תובעים את שיבת הפליטים לפלסטין מתוך כוונה שהם יחזרו כאדוני המולדת ולא כעבדים. וביתר פירוט, הם מתכוונים לחסל את מדינת ישראל"¹³. בשנים הבאות לא היה כמעט שום מנהיג ערבי, מגימאל עבדול נאצר, לחאפז אסד, ליאסר ערפאת, שלא שב וחזר על התפיסה הזאת של "זכות השיבה".

חרף המחויבות הפורמלית לשלום עם ישראל, מיהרו בכירי אש"ף להרגיע את הציבור שלהם כי לא חל שום שינוי בנחישותם הבלתי-מעוררת לממש את "זכות השיבה". ערפאת עצמו הדגיש את העניין הזה בשורת ראיונות בספטמבר 1993,¹⁴ ושבע לאחר לחיצת-היד ההיסטורית על מדשאת הבית הלבן הדליף "מקור קרוב לערפאת" לעיתון לבנוני דו"ח של מחלקת ההסברה באש"ף, ושמו "הפליטים הפלסטינים וזכות השיבה". "זכות השיבה היא זכות שאי-אפשר להתכחש לה ואי-אפשר למדוד אותה בכסף", נאמר במסמך. "שום פיצוי, גדול ככל שיהיה, לא יהיה לו ערך כל זמן שלא תהיה לפליטים מדינה עצמאית על אדמתם"¹⁵.

שורה ארוכה של הצהרות, מאמרים ומחקרים שפורסמו אחרי החתימה על הצהרת העקרונות מלמדת שוב ושוב כי הפלסטינים תופסים את "זכות השיבה" כחלק בלתי-נפרד מתהליך אוסלו.¹⁶ הוא הדין בעקרונות המנחים של הרשות הפלסטינית, שפורסמו זמן קצר לאחר כינונה באמצע מאי 1994. עקרונות אלה, שמותחים קו היסטורי ישר בין הדחייה הפלסטינית את הריבונות היהודית ב-1948 ובין הסכמי אוסלו, ועושים שימוש אינטנסיבי בלשון ובמינוח של "תוכנית השלבים", מחייבים את הרשות הפלסטינית "לפעול להשגת המטרות הפלסטיניות הלגיטימיות: עצמאות, חירות, שוויון ושיבה, בתהליך מדורג".

התהליך המדורג הזה לא הוגבל ל"שחרור" הגדה המערבית ועזה. המסמך מזכיר, חוזר והזכר, את "הלגיטימיות הבינלאומית", במיוחד את החלטה 194, שהתקבלה בעצרת הכללית של האו"ם ב-11 בדצמבר 1948, והערבים מפרשים אותה כמבטיחה את "זכות השיבה" הפלסטינית. לאמיתו של דבר, ההחלטה אינה ממליצה להחזיר את הפליטים הפלסטינים כפתרון בר-הקיימא היחיד. נאמר בה כי "אותם פליטים המבקשים לשוב לבתיהם ולחיות בשלום עם שכניהם יורשו לעשות זאת בתאריך המעשי המוקדם ביותר", אך גם שיש לעשות מאמצים להקל על "היישוב-מחדש ועל השיקום הכלכלי והחברתי של הפליטים".

יתר-על-כן, העקרונות המנחים של הרשות הפלסטינית מדגישים גם את "הערביות של פלסטין" וגם את "היותה חלק מהאומה הערבית", וכן את "הזהות הפלסטינית והערבית של בני עמנו בגליל, במשולש ובנגב" (כלומר, בישראל שבתוך הקו הירוק).¹⁷ אדרבה, אם המונח "כיבוש" מתאר לדידם של רוב המשקיפים המערביים את השליטה הישראלית ברצועת עזה ובגדה המערבית, שטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, הרי לדידם של הפלסטינים והערבים הנוכחות הישראלית בשטחים האלה מייצגת רק את הפרק האחרון בסיפור רציף של "כיבוש" שראשיתו עם עצם ייסודה של ישראל על אדמה "גוזלה". מכאן ש"זכות השיבה" פירושה לבטל את התוצאות של "כיבוש 1948" – לאמור, את הקמתה של מדינת ישראל עצמה.

ביטוי מפורש אף יותר לדחייה הטוטלית של אש"ף את זכותה של ישראל להתקיים מוצע באמנה הלאומית הפלסטינית שאומצה ביוני 1964 כאחד משני מסמכי הייסוד של אש"ף (המסמך השני הוא חוקת הארגון), ותוקנה כעבור ארבע שנים כדי לשקף את המיליטנטיות הגדלה והולכת של הארגון כתוצאה מכך שפת"ח וקבוצות גרילה קטנות השתלטו עליו. הרוב המכריע של שלושים ושלושה סעיפי האמנה חגים סביב אי-הלגיטימיות של המדינה היהודית והצורך להחריבה. האמנה היא שלילה של האחר לא פחות מאשר אקט של הדגשת עצמי-לאומי, מסמך משפיל ומשחית-צלם-אנוש שאינו מעניק ליריב שום זכויות, אפילו לא הכרה בקיומו הקולקטיבי.

לכן לא היה זה מפתיע שהישראלים דרשו את תיקון האמנה, מרגע שנפתחו שיחות אוסלו, כתנאי מוקדם לכל הסכם שלום. לאחר התמקחות מרובה הסכים ערפאת באי-רצון להודיע לרבין במכתב אישי ב-9 בספטמבר 1993: "אש"ף מאשר כי אותם סעיפים באמנה הפלסטינית השוללים את זכותה של ישראל להתקיים, והוראות האמנה שאינן עולות בקנה אחד עם ההתחייבויות שבמכתב הזה אינן ניתנות להפעלה כעת והן חסרות כל תוקף". אשר על כן, "אש"ף מקבל על עצמו להגיש לאישורה הרשמי של המועצה הלאומית הפלסטינית את השינויים הדרושים ביחס לאמנה הפלסטינית".¹⁸

אבל כעבור זמן לא רב התברר כי לערפאת אין שום כוונה לעמוד בהבטחתו. אדרבה, הוא פתח במשחק חתול-ועכבר ממושך עם הישראלים בעניין זה. בפגישה עם רבין ופרס ב-7 ביולי 1994, כמה ימים לאחר שהגיע עטור-ניצחון לעזה, הבטיח ערפאת לכנס את המועצה הלאומית הפלסטינית (המל"פ) "בעתיד הקרוב ביותר". רבין הסכים לחכות "זמן סביר", רק כדי לשמוע כעבור יומיים מיועצו הפוליטי של ערפאת, אחמד טיבי, ש"לא יהיה כינוס [של המועצה הלאומית הפלסטינית] אלא אם כן כל חברי המועצה יקבלו הזמנות וייכנסו [לשטחים] באופן חוקי". רבין, שלא רצה לתת לאש"ף שום תירוץ לדחייה נוספת, הודיע שכל חברי המועצה הלאומית הפלסטינית יורשו להשתתף בישיבתה בעזה, כולל אלה שממשלת ישראל ראתה אותם כטרוריסטים. אבל ערפאת לא התרגש מהודעה זו. במסיבת עיתונאים שכינס בעזה במרוצת אותו חודש, לאחר שנפגש עם פרס ועם שר החוץ הנורבגי, הוא שב והאשים את ישראל במניעת כניסתם של רבים מחברי המל"פ לעזה וליריחו. ההכחשה התקיפה של פרס נפלה על אוזניים ערלות, ואילו ערפאת טען שאינו יכול להבטיח כי המועצה הלאומית הפלסטינית תבטל את הסעיפים באמנה שקוראים להריסת ישראל, כמובטח במכתבו ב-9 בספטמבר 1993. "איני רשאי להבטיח זאת", אמר. "עליכם לכבד את הדמוקרטיה שלנו. זה עסקם של חברי המועצה".¹⁹

בחודש הבא, הוחלט בישיבת הוועד המרכזי של פת"ח בתוניס, בראשותו של ערפאת, לדחות את כינוס המל"פ לפרק זמן בלתי-מוגדר. השייחי עבדול חמיד סאאית, היושב-ראש היוצא של המל"פ, הסביר את החלטתו: "אם ישראל אינה מכירה בהקמת מדינה פלסטינית שבירתה ירושלים המזרחית, לא תהיה שום החלטה על ביטול סעיפי האמנה הקוראים לשחרור פלסטין".²⁰

פרס, אופטימי כתמיד, ניסה למצוא סימן חיובי בהודעה זו. לא חתמנו על הסכם עם יושב-ראש המל"פ, אמר. חתמנו על הסכם עם הנהגת אש"ף ועליה מוטל לוודא את יישומו. רבין, לעומת זאת, זעם יותר ויותר על טקטיקת ההתחמקות של ערפאת. כל עוד אש"ף לא יתקן את סעיפי האמנה שקוראים לחיסול ישראל, הודיע, ממשלת ישראל לא תרשה לקיים את הבחירות הפלסטיניות – תנאי מוקדם לנסיגה ישראלית נוספת ולכינון מועצה פלסטינית.²¹

מכיוון שהאיום הזה לא השפיע על ערפאת, נאלץ רבין להסכים לדחות את תיקון האמנה עד לאחר הבחירות הפלסטיניות. אבל הוא הצליח לשבץ בהסכם הביניים על הגדה המערבית ורצועת עזה (המכונה גם הסכם אוסלו ב') התחייבות ברורה של אש"ף כי בתוך חודשיים מתאריך כינונה של המועצה המחוקקת, המועצה הלאומית הפלסטינית תתכנס ותאשר פרמלית את השינויים הנחוצים ביחס לאמנה הפלסטינית.²²

רבין נרצח ב-4 בנובמבר 1995 וירשו, שמעון פרס, שניצב מול ירידה חדה בתמיכה הציבורית בתהליך השלום, בעקבות גל של פיגועי התאבדות פלסטיניים בתחילת 1996, החליט להציל את התהליך בכך שיבטיח את תיקון האמנה הפלסטינית כנדרש בהסכם הביניים של 1995. אבל כשהתברר לפרס כי ערפאת ינסה לסחוט הסכמה ישראלית להקמת מדינה פלסטינית בתמורה לתיקון האמנה, ולמעשה ימכור אותה סחורה פעמיים, הוא הסכים שהמל"פ תנסח מסמך חדש, שימש כחוקת המדינה הפלסטינית, במקום לבטל את סעיפי האמנה המדברים במפורש או במשתמע על החרבת ישראל. סקרי דעת קהל הראו אז בזה אחר זה על מאבק צמוד בינו ובין נתניהו, וכל בר-דעת הבין כי הליכה לבחירות בלי תיקון של האמנה תגרום למפלגת העבודה נזק בל-יתוקן. אין פלא שפרס לא ידע את נפשו מרוב שמחה כאשר ערפאת הודיע לו במכתב רשמי, ב-4 במאי, כי המל"פ תיקנה את האמנה במושבה ה-21, שנערך בעזה בימים 22-25 באפריל 1996.²³ זה המאורע החשוב ביותר במזרח התיכון במאה השנים האחרונות, הכריז פרס, ואילו הממשל האמריקני המתמוגג הזמין את ערפאת לפגישתו הרשמית הראשונה עם הנשיא קלינטון, שהיתה מבוא לידידות ממושכת בין השניים. בסוף נשיאותו של קלינטון, בינואר 2001, התברר כי ערפאת ביקר בחדר הסגלגל יותר מכל מנהיג זר אחר.

במהרה נמצא כי ערפאת הצליח לשוב ולשטות בישראלים ובאמריקנים וכי האמנה הפלסטינית לא תוקנה כהוא זה. במכתבו של ערפאת לפרס הוצג תרגום מתעה של החלטת המל"פ. בנוסח הערבי המקורי, כפי שהוצג בערוץ הרדיו הרשמי של הרשות הפלסטינית, נאמר כי התקבלה החלטה "לתקן את האמנה" במועד זה או אחר בעתיד. אבל ערפאת נתן פירוש כוזב להודעה הכללית הזאת וקבע כי, "בזאת האמנה מתוקנת".²⁴

זה לא היה עניין טכני גרידא. המל"פ נמנעה מלנקוב בסעיפים הספציפיים שבוטלו כביכול, ותחת זאת בחרה בנוסחה הגורפת "לבטל את הסעיפים המנוגדים לחליפת המכתבים בין אש"ף ובין ממשלת ישראל ב-9 וב-10 בספטמבר 1993", והטילה על הוועדה המשפטית שלה "את המשימה של שכתוב האמנה הלאומית הפלסטינית כדי להגיש אותה [בצורתה המתוקנת] למושב הראשון של המועצה המרכזית הפלסטינית". העמימות המכוונת הזאת השאירה הרבה משתתפים במושב המל"פ תוהים על טיב השינויים שהם הכניסו לכאורה באמנה, ובכלל זה על זהות הסעיפים שתוקנו או בוטלו, על דרך השינוי שלהם או על המועד המשוער לכניסתם של השינויים-כביכול הללו לתוקפם. סלים זענון, היושב-ראש החדש של המל"פ, טען כי בכלל לא בוטלו שום סעיפים ספציפיים, נביל שעת' אמר כי לפי "תחושתו" בוטלו שבעה סעיפים, ואילו סופיאן אבו זיידה, ראש הדסק הישראלי ברשות הפלסטינית, טען כי כל 33 סעיפי האמנה בוטלו. אשר לפייסל חמדי חוסייני, ראש הוועדה המשפטית של המל"פ, שהוסמך לשכתב את האמנה, הוא הודיע ב-5 במאי כי בתוך שלושה חודשים יגיש אמנה חדשה שבה ישונו או יבוטלו 21 סעיפים, ומכאן השתמע ששום סעיף לא תוקן עד אז.²⁵ המל"פ עצמה לא הזכירה כלל את השינוי-כביכול של האמנה בהודעת הסיכום של מושבה ה-21. זו כללה 19 החלטות ספציפיות במגוון נושאים, מירושלים עד לפעילויות ההתנחלות ועד לבעיית הפליטים. ישראל גונתה על כך שכפתה על הפלסטינים את "העוול המכוער ביותר בהיסטוריה", על שהרסה את התשתית הכלכלית בגדה המערבית וברצועת עזה ועל נסיונותיה לחבל בהסכמי אוסלו בתואנות של ביטחון. אבל לא היה שום זכר להחלטה לתקן את האמנה ולתוצאות מרחיקות-הלכת המשתמעות משינוי כזה. מנסחי הודעת הסיכום שבו אל העגה המיליטנטית הישנה והעלו על נס את הזכות הפלסטינית "לכונן מדינה עצמאית, וליהנות מריבונות מלאה על אדמת המולדת" – מה שהיה עכשיו הביטוי הנקי הסטנדרטי להקמת מדינה פלסטינית על חורבות מדינת ישראל.²⁶

ערפאת עצמו לא התנהג מעולם כאילו האמנה שונתה מבחינת הכתוב בה, קל וחומר ברוחה. בסדרת ראיונות ערב כינוסה של המל"פ הוא עקף את ההתייחסות לתיקון האמנה ובמקום זה תיאר בהרחבה את חזון ה"שלום" שלו, כולל הקמת

"מדינה דמוקרטית שבה יוכלו מוסלמים, נוצרים ויהודים לחיות בצוותא" – הביטוי הנקי הישן להחרבת ישראל. בנאומו בישיבת הפתיחה של מושב המל"פ, עשה ערפאת מאמצים גדולים להציג את כל תהליך השלום בתוך המסגרת של "תוכנית השלבים", והבהיר היטב למאזיניו מה הן מטרותיו האולטימטיביות של אש"ף.

רק ב-14 בדצמבר 1998, לאחר שנתיים וחצי של התמקחות עם בנימין נתניהו, שהיה ביוני 1996 לראש הממשלה הצעיר ביותר של ישראל, התכנסו מאות חברי המל"פ ונציגי המועצה המחוקקת במרכז התרבות על שם ראשד א-שאווה בעזה, בנוכחות נשיא ארצות-הברית ביל קלינטון, ובהרמת ידיים, אך לא בהצבעה פורמלית, תמכו בשינויי האמנה שהציע ערפאת.

אין עוררין על הסמליות ההיסטורית של הטקס הזה, אבל העובדה שהיה צורך ביותר מחמש שנים של לחצים כדי להתגבר על אינספור תרגילי ההתחמקות מדגישה את אי-הרצון הקיצוני של אש"ף להתכחש למורשת השנאה והדחייה שלו. ואפילו ברגע האמת ה"סופי" הזה, אש"ף לא היה מסוגל לבצע את ההליך הדרוש הנתבע באמנה עצמה לצורך זה (כלומר, הצבעה פורמלית ברוב של שני שלישים), והעדיף על פניו תחליף, אולי ספקטקולרי, שהשאיר מספר גדול של סעיפים פוגעים ללא שינוי. כך היה אש"ף יכול לכאורה לעמוד בהתחייבותו במידה הדרושה לקבלת תמורה נכבדה מישראל, ובה בעת לאותת לציבור הפלסטיני כי הסיסמה ההיסטורית "מאבק עד לניצחון" עודנה מבטאת את המטרה האולטימטיבית.

האמירה הזאת הוגברה באופן שיטתי באמצעות ההסתה שעליה מנצחים ערפאת והרשות הפלסטינית שלו. תוך הפרה בוטה של התחייבויותיהם בהסכם אוסלו, הם החדירו בבני עמם, ובמיוחד בדור הצעיר, איבה בלתי-מתפשרת למדינת ישראל, ליהודים וליהדות.

ערפאת קבע את הטון זמן קצר לפני החתימה על הצהרת העקרונות, כאשר הגדיר את ישראל כאויב ולא כשותף לשלום. "יהודה ושומרון אינן קיימות עוד", אמר ברציון רדיו ב-1 בספטמבר 1993. "יש טריטוריה פלסטינית כבושה שהאויב, הישראלים, ייסוג ממנה בהדרגה".²⁷ באוקטובר 1993 הוא הודיע שלא תהיה נורמליזציה עם ישראל לפני נסיגתה הגמורה מהשטחים, השבת מלוא הזכויות הפלסטיניות, ושלוש כולל עם ארצות ערב. בביקור בסנגל, זמן קצר לאחר החתימה על הצהרת העקרונות, קרא ערפאת לארצות אפריקה לא להכיר בישראל עד לכינונה של מדינה פלסטינית, וסגנו, אבו מאזן, פנה בקריאה דומה לארצות ערב.²⁸

במסע הניצחון שליווה את כניסתו לשטחים, ביולי 1994, ערפאת לא שיבח את ההסכם שאפשר את ההתפתחות ההיסטורית הזאת אלא ניצל כל במה לזלזול בעסקה ולהכפשת שותפו החדש לשלום. "אני יודע שרבים מכס אינם מרוצים מההסכם שחתמתיו", אמר לקבוצה של מיליטנטים צעירים במחנה פליטים בעזה. "גם אני לא מרוצה ממנו". בנאום ביריחו, התקדם צעד גדול נוסף. באוזני קהל שהריע באקסטזה "בחיינו ובדמנו נשחרר את פלסטין", הוא תקף בארסיות את ישראל שרצתה ומוסיפה לרצות, כך טען, "למחות את העם הפלסטיני מן המפה".²⁹ נאומו של ערפאת בעזה יומיים לפני כן, שהנשיא מובארק דאג לרככו מאוד מראש, כדי למנוע עימות ישיר עם ישראל, הרחיק-לכת עוד יותר, והסתיים בהבטחה "לשחרר" את האזרחים הערבים של ישראל – לא את תושבי הגדה המערבית ועזה – משעבודם-כביכול. "אני אומר זאת בקול רם וברור לכל אחינו מהנגב ועד הגליל", הכריז, "ואני מצטט את דבריו של אללה: 'אך אנו רצינו להעניק מחסדנו לאלה אשר דוכאו בארץ ולתיתם מנהיגים ולתיתם יורשים ולהושיבם בארץ'".³⁰

מרגע שהרשות הפלסטינית קיבלה את השליטה על האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים, הישראלים, והיהודים בכלל, תוארו דרך קבע כמקור לכל עוול, כאחראים לכל הבעיות, אמיתיות או דמיוניות, בשטחים, מלה נרדפת לרשע, לשחיתות ולניוו. לפלסטינים סופר על מזימות ישראליות שטניות להשחית ולהרוס אותם, מזימות שתאמו להפליא את המיתוס מימי-הביניים על היהודים כגורמים הרסניים וכמרעילי בארות בסתר. כך, למשל, האשים ערפאת את ישראל בהריגת ילדים פלסטינים כדי

להוציא את איבריהם הפנימיים, ושר הבריאות של הרשות הפלסטינית, ריאד אל-זענון, האשים רופאים ישראלים בכך שהם משתמשים "בחולים פלסטינים לעריכת ניסויים בתרופות". הנציג הפלסטיני לוועדת זכויות האדם בז'נבה האשים את ישראל בהזרקת נגיף האיידס לילדים פלסטינים, ומנהל ההדרכה הרפואית ביחידה למלחמה בסמים של הרשות הפלסטינית האשים את ישראל בהפצת סמים בשטחים הפלסטיניים כדי להרוס את החברה הפלסטינית ולהרבות פשיעה ובעיות חברתיות בקרב הצעירים. השר לאיכות הסביבה של הרשות הפלסטינית, יוסף אבו סאפיה, גינה את ישראל על "השלכת פסולת נוזלית ... בשטחים פלסטיניים בגדה המערבית", האשמה שקיבלה לכאורה משנה תוקף כאשר סוהא ערפאת סיפרה בנוכחות הילארי קלינטון לקהל קשוב בעזה, בנובמבר 1999, כי "הכוחות הישראליים עושים שימוש נרחב, באורח יומיומי, בגז רעיל נגד בני עמנו, מה שגרם לריבוי מקרי הסרטן בקרב נשים וילדים".³¹

התיאוריה של קונספירציה יהודית מאורגנת להשתלט על העולם, כמתואר בחיבור הנודע-לשמצה הפרוטוקולים של זקני ציון, היא אולי היבוא האנטישמי המצליח ביותר בעולם הערבי-מוסלמי. הרשות הפלסטינית התייחסה שוב ושוב לחיבור הזה והתקשורת שלה, הנתונה בפיקוח הדוק, מלאה כתבות על "מזימות" ו"קונספירציות" יהודיות. ערפאת עצמו שאב מהפרוטוקולים בנאום שנשא עם בואו לראשונה ליריחו ביולי 1994, ובשלהי 1997, כאשר פרץ סכסוך על היקף הפריסה-מחדש של צה"ל בגדה המערבית, בא היומון החשוב ביותר של הרשות הפלסטינית, אל-מיאת אל-ג'דידה, והגדיר בלעג את המפות שממשלת ישראל הציגה כביטוי האחרון של התוכנית הציונית הגדולה, כמתואר בפרוטוקולים של זקני ציון, להתפשט מהנילוס עד הפרת. אחר-כך הופיעו מאמרים שהרחיקו-לכת עוד יותר, ותיארו בהרחבה את התוכניות הזדוניות שהוצגו בפרוטוקולים כדי לתמרן את דעת הקהל העולמית לטובת הציונות.³²

ההכפשה הבלתי-פוסקת הזאת של היהודים מלווה בכפירה שיטתית – של הרשות הפלסטינית ואש"ף כאחד – בלגיטימיות של המדינה היהודית. ישראל נקראת תדירות בשם הערבי המזלזל "היישות הציונית", ובולטת בהעדרה מהמפות הפלסטיניות. שטחה מתואר במפות אלו כחלק מ"פלסטין הגדולה" – מנהר הירדן עד הים התיכון. כאשר ראש הממשלה נתניהו מחה על כך ב-1998, העיתונות של הרשות הפלסטינית הגיבה בבוז. "על איזו ישראל הוא מדבר: זו של 1948, של 1967, של 1982 או זו המשתרעת מהנילוס עד הפרת? שהוא יגדיר בשבילנו מה היא ישראל כדי שנוכל להוסיף אותה למפת הדיקטטורות שהופיעו על בימת ההיסטוריה, רק כדי להעלים אחר-כך ללא עקבות".³³

כחלק מהמאמץ לשלול את הלגיטימיות של ישראל, הרשות הפלסטינית נוהגת להכפיש את ההיסטוריה הישראלית והיהודית, ואפילו להכחיש כל קשר יהודי להר הבית או, במשתמע, לארץ-ישראל עצמה. אפילו בפסגת קמפ-דייוויד ביולי 2000, כפרו כמה מהמשתתפים הפלסטינים בכך ששלמה המלך בנה את בית המקדש על הר הבית. ערפאת עצמו אמר לקלינטון שהמקדש שכן בשכם ולא בירושלים, ועל כך אמר לו נשיא ארצות-הברית כי "לא רק היהודים, גם אני מאמין ששרידי מקדש שלמה נמצאים שם מתחת לפני האדמה".³⁴

אם בית המקדש נראה לפלסטינים כסמל העתיק ביותר לקשר היהודי לארץ-ישראל, הרי השואה נחשבת כהצדקה החזקה ביותר של התקופה המודרנית לקיומה של מדינה יהודית, והרשות הפלסטינית מכחישה אותה בהתאם לכך. התקשורת הרשמית של הרשות עושה מאמצים אדירים, אם כי באופן דואלי ותוך כדי סתירות פנימיות, למזער את השואה, אם לא להכחיש אותה לגמרי. בה-בעת, הפלסטינים מתוארים כקורבנות האמיתיים של השואה משום שהם חייבים לכאורה לשלם את מחיר תשוקתו-כביכול של המערב לכפר על מעשה זה של רצח-עם באמצעות הקמה של מדינה יהודית. (לבד מההעדר-בפועל של "מדיניות מתקנת" כזאת מצד מדינות אירופה – בריטניה, המעצמה הכובשת של ארץ-ישראל, התנגדה בלהט להקמת מדינה יהודית – אם מקבלים את הכחשת השואה הפלסטינית, פירוש הדבר שלא היתה למדינות

אירופה שום סיבה מתקבלת על הדעת לייסורי מצפון בגלל משהו שאפילו לא התרחש.) אפילו אבו מאזן, הסמל הבולט ביותר של הפיוס הפלסטיני, טען בספר שפרסם בשנות השמונים כי בשואה נרצחו פחות ממיליון יהודים וכי התנועה הציונית היתה שותפה לטבח ההמוני של היהודים.³⁵

לילדים נשמר מקום של כבוד בקמפיין השנאה של הרשות הפלסטינית. הם לומדים על פרסונה יהודית מרושעת, שראשיתה בתקופת התנ"ך, והיא האחראית לרדיפות היהודים בכל העולם במרוצת הדורות. מחדירים בהם את הרעיון שהיהודים היו תמיד, ועודם, אויבים בלתי-מתפשרים של האיסלאם, אנשים ש"קראו למוחמד שקרן וכפרו בו, נלחמו נגד הדת שלו בכל הדרכים ובכל האמצעים, מלחמה שלא תמה עד היום".

כשהילדים הפלסטינים גדלים, הם יכולים להצטרף לארגוני נוער שונים שממשיכים לשטוף את מוחם באידיאולוגיה גזענית ואנטישמית. תפקיד גדל והולך באינדוקטרינציה הזאת שמור לרשת רחבה של מחנות קיץ, שהקימה הרשות הפלסטינית לאחר שקיבלה את השליטה באוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית בתחילת 1996. המחנות האלה, הבנויים על-פי המודל של ארגון הנוער הנאצי היטלר יונג, מספקים תערובת מתוכננת היטב של אינדוקטרינציה אידיאולוגית ואימונים צבאיים לאלפי צעירים פלסטינים בכל שנה. כל המחנות נושאים שמות של שהידים או של "מעשי הקרבה מרהיבים" (כלומר התקפות טרור), והמדריכים מחדירים בחניכיהם תשוקה לזכות במות קדושים.³⁶

יתר-על-כן, ערפאת לא נרתע מהשימוש בפרטנציאל המשלהב של האיסלאם, עמוד-התווך של הסדר החברתי והפוליטי במזרח התיכון זה יותר מאלף שנה, ככלי ראשון במעלה לערער את האמון בשותפיו לשלום הישראליים, ועל דרך ההרחבה – בשלום עצמו.

שבוע אחר שבוע פעלו המטיפים מעל הדוכן כדי לערער את תהליך השלום ולהחדיר שנאה לישראלים וליהודים. המאמינים למדו מהם כי היהודים הם "צאצאי הקופים והחזירים" והוזהרו מפני המזימות הציוניות לפגל את העם הפלסטיני ולהפיץ בתוכו מריבות הרסניות. ישראל הוגדרה לעתים תדירות "האויב" והסכמי אוסלו תוארו לא פעם כתחבולה נלוזה להשפיל את הפלסטינים. בדצמבר 1994, כשהמשטרה הפלסטינית הרגה 14 פעילי חמאס במהלך העימות העקוב-מדם הראשון בין הרשות הפלסטינית ויריביה-מבית, מיהר איקרימה סברי, המופתי של ירושלים, להאשים את ישראל בביצוע טבח בזמן תפילה.³⁷

בהשמיעו את ההאשמות הכוזבות האלה, הוא הלך בעקבות מעסיקו הראשי, יאסר ערפאת, שחזר שוב ושוב על הטענות הפנטסטיות בדבר חוגים מיליטנטיים בתוך צה"ל ושירותי הביטחון הישראליים שמציפים את השטחים בנשק, בתקווה שהדבר יוליך למלחמת אזרחים פלסטינית, וגם מתכננים ומנהלים את פיגועי ההתאבדות נגד אזרחים ישראלים.³⁸ קל לגלות מתאם בין התנודות במדיניות של הרשות הפלסטינית ובין הכיוון של דרשות יום שישי במסגדים. בקיץ 2000, כשערפאת החליט לנצל את שאלת ירושלים כתירוץ להביא להכשלתה הנחרצת של פגישת-הפסגה בקמפ-דייוויד, הזדרו סברי לצאת במערכת תעמולה נלהבת ומתלהמת להכשלת כל קשר יהודי עם העיר. כשערפאת פתח במלחמת הטרור שלו בספטמבר 2000, דרשות יום שישי השירו כל שריד של איפוק שעוד נותר בהן, ונעשו לאורגיה של הסתה אנטי-יהודית חסרת-מעצורים. "הם חושבים שהם יפחידו את בני עמנו", אמר סברי בדרשתו ביום שישי 25 במאי 2001, שבוע לפני שמחבל מתאבד רצח עשרים בני נוער בדולפינריום בתל-אביב:

אנחנו אומרים להם: ככל שאתם אוהבים את החיים – המוסלמי אוהב את המוות על קודשי דתו. יש הבדל גדול בין מי שאוהב את החיים אחרי המוות ובין מי שאוהב את העולם הזה. המוסלמי אוהב את המוות [ונכסף] למות על קודשי דתו. אין הוא מפחד מהדיכוי של היהודים או מהנשק של מקיזי-הדם. אדמת פלסטין המבורכת והקדושה הקיאה את

כל הפולשים ואת כל הקולוניאליסטים לאורך ההיסטוריה ובמהרה תקיא, בעזרת אלה, את הכובשים הנוכחיים.³⁹

הקריאה הגלויה והברורה הזאת לרצח חסר-אבחנה של יהודים ולהריסת מדינת ישראל הושמעה מפי האישייות הדתית הפלסטינית הרמה ביותר, שמונתה על-ידי הרשות הפלסטינית, ושודרה בתחנות הטלוויזיה והרדיו הרשמיות של הרשות שבוע אחר שבוע. הטון והתוכן של דרשת סברי לא היו ייחודיים בשום מובן. היתה זו דוגמה נוספת לתפיסתו של ערפאת את הסכמי אוסלו כסוס טרויאני להחרבת המדינה היהודית ולא כאמצעי להתפייס אתה.

- 1 ג'רוסלם פוסט, 23 בפברואר 1996; ג'רוסלם רפורט, 21 במארס 1996, ע' 12.
- 2 ראו, למשל, רדיו מונטה קרלו בערבית, 1, 3 בספטמבר 1993; סוכנות הידיעות המזרח-תיכונית, קהיר, 3 בספטמבר 1993; אל-ח'יאת, לונדון, 12 בספטמבר 1993; טלוויזיה ESC בערבית, קהיר, 13 בספטמבר 1993; טלוויזיה ENTV בערבית, אלג'יר, 14 בספטמבר 1993; טלוויזיה MBC לונדון, 13 בספטמבר 1993; רדיו קהיר, 11 בספטמבר 1993. עוזי מחניימי, "ערפאת: ידוע לי שיש הסכם בין ישראל לדמשק", העולם הזה, 8 בספטמבר 1993, עמ' 3-4.
- 3 ג'רוסלם פוסט, 23 במאי 1994.
- 4 ש. ש. 24 במאי 1994; על המשמר, 24 במאי 1994.
- 5 ג'רוסלם פוסט, 1 ביוני 1994.
- 6 ראו, למשל, הטלוויזיה של הרשות הפלסטינית, 21 באוגוסט 1995; ראיון של ערפאת עם עיתונאים מצריים, חצב (יחידה למעקב תקשורת של צה"ל), 23 באוגוסט 1995, 1082/836; אל-קודס, 10 במאי 1998; טלוויזיה אורביט, קהיר, 18 באפריל 1998; ראיון עם ערפאת באל-ח'יאת, לונדון, 5 באוקטובר 2002.
- 7 מצוטט בדיעה של סוכנות החדשות הישראלית, IMRA, 9 בספטמבר 1996.
- 8 אל-ערבי, קהיר, 24 ביוני 2001.
- 9 ג'רוסלם פוסט, 17 ביולי 1994.
- 10 ג'רוסלם פוסט, 10 באוגוסט 1994.
- 11 אל-איתיחאד (מהדורת אינטרנט), 24 ביוני 1996; הארץ, 13 ביולי 1997; הטלוויזיה הישראלית, 23 בדצמבר 1995.
- 12 אל-מיסרי, קהיר, 11 באוקטובר 1949.
- 13 ראו, למשל, הודעותיו של ערפאת כפי ששודרו בקול פלסטין מאלג'יר, 3, 8 בספטמבר 1993 והראיונות שנתן לאל-ח'יאת, לונדון, 12 בספטמבר 1993.
- 14 אל-בייראק, ביירות, 21-22 בספטמבר 1993.
- 15 ראו, למשל, ההודעות של חנאן עשראוי ונביל שעת' להארץ, 9 בספטמבר 1993. הראיון של קדומי לטלוויזיה MBC בערבית, לונדון, 1 בספטמבר 1993; רויטרס, קהיר, 1 ביולי 1994; קול פלסטין (יריחו), 2 ביולי 1994; א-נהאר, ירושלים, 2 ביולי 1994; זיאד אבו אמדה, "ההלך השלום של אוסלו", אל-סיאסה אל-פילסטיניה, שכס, ספטמבר 1994; אל-קודס, 19 באוקטובר 1994; א-דוסתור, עמאן, 30 באוקטובר 1993; פאנל דיון של פעילים פוליטיים פלסטינים, הטלוויזיה הישראלית, 1 בפברואר 1994.
- 16 א-דוסתור, 29 במאי 1994.
- 17 Mahmoud Abbas, *Through Secret Channels* (Reading: Garnet, 1995), pp. 107-208-209; אורי סביר, *התהליך* (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 1998), עמ' 99-91.
- 18 ג'רוסלם פוסט, 8, 11, 15, 21, 22, 23, 26 ביולי 1994.

- 20 ש.ש. 22, 24 באוגוסט 1994; על המשמר, 8 באוגוסט 1994; אל-חיאת, לונדון, 18 במאי 1996.
- 21 מעריב, 15, 16 במארכ, 1995; גרוסלם פוסט, 17 בנובמבר 1994; על המשמר, 16 באוגוסט 1994.
- 22 סעיף (9) XXXI של הסכם הביניים, בספרו של Geoffrey W. Watson, *The Oslo Accords: International Law and the Israeli-Palestinian Peace Agreements* (Oxford: Oxford University Press, 2000), p. 366.
- 23 (אינטרנט) מרכז ההסברה הישראלי באנגלית, 5 במאי 1996.
- 24 קול פלסטין, 24 באפריל 1996; (אינטרנט) מרכז ההסברה הישראלית באנגלית, 5 במאי 1996; גרוסלם פוסט, 8 במאי 1996.
- 25 Yehoshua Porath, "Antisocial Text: The PLO Charter Scam", *New Republic*, July 8, 1996, p. 9; גרוסלם פוסט, 1, 6 במאי 1996; א-נהאר, 16 במאי 1996; קול ישראל, 25 באפריל 1996.
- 26 קול פלסטין, 26 באפריל 1996.
- 27 רדיו מונטה קרלו בערבית, 1 בספטמבר 1993.
- 28 מעריב, 28 באוקטובר 1993; קול פלסטין מאלג'יר, 18 בספטמבר, 1993; ראיון של מחמוד עבאס עם א-שרק אל-אוסאט, לונדון, 17 בספטמבר 1993.
- 29 קול פלסטין, 7 ביולי 1994; סוכנות הידיעות הצרפתית, 2 ביולי 1994.
- 30 רדיו מונטה קרלו בערבית, 1 ביולי 1994; א-נהאר, 3 ביולי 1994. המובאה מהקוראן לקוחה מהסורה ה-28 – "הסיפור".
- 31 אל-חיאת אל-ג'דידה, 26 בספטמבר, 2000, 25 בדצמבר 1997; טלוויזיית אל-ג'זירה, 13 בינואר 2002; רוויטרס, 11 בנובמבר 1999.
- 32 ראו, למשל, אל-חיאת אל-ג'דידה, 30 בנובמבר 1997, 21 בדצמבר 1997, 2 ביולי 1988, 7 בנובמבר 1988.
- 33 ש.ש. 17 בדצמבר 1988.
- 34 Benny Morris, "Camp David and After: An Exchange: An Interview with Ehud Barak," *New York Review of Books*, June 13, 2001.
- 35 מחמוד עבאס, אל-ווג'ה אל-אחאר: אל-עלאקאת אל-סיריה באינה אל-נאווייה ווא-ל-סיונה, עמאן, דאר אבן רושד, 1984.
- 36 ראו, למשל, אל-חיאת אל-ג'דידה, 14, 16, 17, ביולי 2000; ניו יורק טיימס, 3 באוגוסט 2000.
- 37 Khaled Abu Toameh, "Sermons of Fire," *Jerusalem Report*, March 23, 1995, p. 20-21.
- 38 ראו, למשל, גרוסלם פוסט, 28 בנובמבר, 1994; מעריב, 2 במאי 1995.
- 39 הטלוויזיה של הרשות הפלסטינית, ממר"י, סדרת שדרים מיוחדים, מסי 226, 6 ביוני, 2001.

פרק 2: טרור עד הניצחון

יצחק רבין נודע בישראל כ"מר ביטחון" ולכן היה זה אך טבעי שיבקש לבסס את תהליך השלום בראשית דרכו על כך שאש"ף יוותר באופן חד-משמעי ובלתי-הפיך על השימוש באלימות, ובמיוחד בטרור, כמכשיר פוליטי. ערפאת הבטיח זאת כבר במכתבו לרבין ב-9 בספטמבר 1993, שסלל את הדרך להכרתה של ישראל באש"ף ולחתימה על הצהרת העקרונות כעבור ארבעה ימים. "אש"ף מתחייב לתהליך השלום במזרח התיכון וליישוב הסכסוך בין שני הצדדים בדרכי שלום, ומצהיר כי הנושאים התלויים ועומדים הנוגעים להסדר ייפתרו במשא-ומתן", כתב ערפאת:

אש"ף רואה בחתימה על הצהרת העקרונות אירוע היסטורי, החונך עידן חדש של דו-קיום בשלום, חופשי מאלימות ומכל המעשים האחרים המסכנים את השלום ואת היציבות.

אי לכך, מתנער אש"ף מן השימוש בטרור וממעשי אלימות אחרים ויטול על עצמו אחריות על כל הגורמים והחברים באש"ף על-מנת להבטיח את ציוותם למנוע הפרות סדר ולהטיל עונש על מפירים.

ערפאת חזר על ההתחייבות הזאת במכתב נוסף, שנכתב באותו תאריך, לשר החוץ הנורבגי, יוהאן יורגן הולסט, שבו הבטיח כי עם החתימה על הצהרת העקרונות הוא יודיע בפומבי כי "אש"ף מעודד את העם הפלסטיני בגדה המערבית וברצועת עזה וקורא לו להשתתף בצעדים המולטיכיים לנורמליזציה של החיים, לדחות את האלימות והטרור, לתרום לשלום וליציבות ולהשתתף באופן פעיל בעיצוב השיקום, הפיתוח הכלכלי ושיתוף-הפעולה".¹

ההבטחות האלה נעלמו כלא היו לאחר החתימה על הצהרת העקרונות, אף-על-פי שהתקפות הטרור על ישראל נמשכו. "לאיש אין סמכות להפסיק את האינתיפאדה", אמר ערפאת ב-10 בספטמבר 1993, יום לאחר שהתחייב לפני רבין בפומבי לוותר על האלימות. כעבור שבוע הוסיף, "האינתיפאדה תסתיים כשהכיבוש יסתיים".

"בינתיים יכולים להיות פיגועים?" שאל המראיין. "מובן מאליו, עלינו לצפות לאירועים, אין לנו מטה קסמים, כמו שאין לישראלים. עלינו להתייחס בסובלנות לפיגועים פה ושם".² באותו אופן הוא התחמק מהבטחתו להולסט לקרוא, בנאומו בבית הלבן, להפסקת האלימות. רק כעבור שבוע פרסם הודעה כזאת ממטהו בתוניס, וגם זאת רק בעקבות לחץ ישראלי ונורבגי כבד.³

אותה תפיסה הדהדה גם בדברי אבו מאזן, סגנו של ערפאת והאיש שחתם על הצהרת העקרונות בשם אש"ף. הוא הסביר כי האינתיפאדה תימשך כל זמן שיהיה כיבוש. האני אל-חסן, עמית קרוב של ערפאת ואחד האישים הבולטים באש"ף, הצהיר כי הארגון לא יוותר על המאבק בישראל לפני סוף הכיבוש, ואילו יאסר עבד רבו כפר קטגורית בכך ש"מסמך ההכרה ההדדית בין ישראל ואש"ף כולל איזושהי התחייבות פלסטינית להפסיק את האלימות".⁴ לפי הצהרת העקרונות היתה הנסיגה הישראלית מהשטחים אמורה להימשך כמה שנים, כך שמשמעות ההצהרות האלה היתה מתן יד חופשית להתקפות טרור במשך תקופה ארוכה, תוך הפרה בוטה של ההסכם.

כשערפאת התבקש לגנות פיגוע של חמאס בתחילת אוקטובר 1993, שבו נפצעו כ-30 ישראלים, הוא הפגין אי-רצון קיצוני. "האם ביקשתי מרבין לעקור את האופוזיציה בצד שלו? אם הוא מכבד את המתנגדים בצד שלו, גם אני מכבד את ההתנגדות בצד שלי", טען,⁵ בהתעלמות גמורה מהעובדה שההתנגדות להסכם בתוך ישראל התבטאה במחאה פוליטית ולא בהריגה שיטתית ומאורגנת של אזרחים תמימים. בחודש שלאחר מכן נדרש לחץ כבד של קלינטון ורבין להכריח את ערפאת לגנות בחמיצות רצח של אזרחי ישראלי שבוצע על-ידי אנשי פת"ח, הפלג העיקרי של

אש"ף והארגון של ערפאת עצמו.⁶ כעבור ימים מספר, לאחר רצח נוסף של אזרחי ישראל, קרא עלון של פת"ח ברמאללה להמשיך להרוג מתנחלים. חנן עשראוי אמרה על כך: "זו תגובתו האמיתית של העם הפלסטיני שהחל לחשוך בכוונות ישראל ובאמינותה".⁷

בפגישתם החשובה הראשונה בקהיר, באוקטובר 1993, מצא רבין את ערפאת אטום לגמרי להתחייבויות הבטחוניות של אש"ף. לפי הצהרת העקרונות היתה ישראל צריכה להשאיר בידה לאחר הנסיגה מעזה ויריחו את האחריות לביטחון החיצוני, כולל השליטה במעברי הגבול עם מצרים וירדן, כדי למנוע הברחת נשק והסתננות עוינת. עכשיו הודיע ערפאת לרבין כי הפלסטינים יהיו אחראים לגבולות האלה ויצבו שם את החיילים שלהם.⁸

אם לשפוט על-פי התנהגותו של ערפאת מאז הגיע לשטחים, דרישתו לקבל את השליטה על גבולות היישוב האוטונומית שלו לא נועדה למנוע הברחת נשק לשטחים אלא לוודא שהנשק יזרום באין מפריע. ביום כניסתו במצעד ניצחון לעזה, ביולי 1994, הוא הביא אתו, מוסתר בתא-המטען של מכוניתו, את ממדוח נופל, מתכנן הטבח במעלות ב-1974 שבו נרצחו עשרים ושבעה ילדים. כעבור שלוש שנים, במהלך ביקור בחברון, לאחר שצה"ל פינה אותה בינואר 1997, התגלו במסוק האישי של ערפאת ארגזי תחמושת, והמאבטחים שלו היו חמושים ברובי-סער קלשניקוב, מדגם משופר, שהוברחו ממצרים תוך הפרה של הסכמי אוסלו.⁹

לא זו בלבד שערפאת לא עשה דבר וחצי-דבר כדי לבלום את הטרור הפלסטיני בשטחים שבשליטתו, אלא שהטרור הזה נסק אחרי כינון הרשות הפלסטינית, באמצע מאי 1994, לגבהים חדשים וחסרי-תקדים. בשנתיים שעברו בין התאריך הזה לנפילתה של ממשלת העבודה במאי 1996, נרצחו 161 ישראלים בפיגועי טרור, בהשוואה ל-116 ב-24 החודשים הקודמים. כשלושה רבעים מהקורבנות האלה נהרגו בשטחי ישראל בגבולות הקו הירוק, כמעט פי שלושה ממספר ההרוגים בישראל בתקופה הקודמת. עד פרוץ מלחמת הטרור של ערפאת בספטמבר 2000, בכל אחת מהשנים בין 1994 ו-1996 נרשמו הרוגי טרור במספר גדול מכפי שהיה מאז נכבשו השטחים במלחמת ששת הימים ב-1967: 74 הרוגים ב-1994, 68 ב-1996 ו-51 ב-1995.¹⁰

מה שנעשה לתירוץ הסטנדרטי לאי-הפעולה של הפלסטינים היתה הטענה של ערפאת כי הוא זקוק לזמן נוסף כדי לגייס תמיכה ציבורית בטרם יוכל לפעול בצורה נמרצת יותר. בינתיים חיזר אחרי ראשי חמאס, ולא עשה דבר כדי להפסיק את פיגועי הטרור של ארגון זה, שלא לדבר על פירוק נשקו כנדרש בהסכמי השלום, או אפילו לגנות את מעשי הזוועה שלו בקול ברור וחד-משמעי. במקום להתאמץ לרדוף אחרי הטרוריסטים ולתפוס אותם כפי שהבטיח לישראלים, הוא עודד אותם למצוא מקלט בסודן, מעוז איסלאמי קיצוני, כל אימת שישראל לחצה עליו לעקור את המחבלים מהשורש.¹¹ בעת ובעונה אחת, הוא הדגיש, חזר והדגש, את הצורך ב"אחדות לאומית" והשתדל לשחרר פעילי חמאס מהכלא הישראלי, כולל מנהיגו הרוחני של הארגון, שייחי אחמד יאסין.

בדצמבר 1995 הגיע אש"ף להסכם עם חמאס, שנועד להקל על הנסיגה הישראלית הקרובה מהאזורים צפופי-האוכלוסין בגדה המערבית, אבל גם ההתפתחות הזאת לא השעתה את הטרור לטובת הפתרון המדיני. ההסכם התיר לחמאס לשמור על מחויבותו להמשיך את "המאבק המזוין" נגד ישראל, אבל חייבו "להימנע מלהביך את הרשות" ולא לצאת לפיגועי טרור משטחי A שבשליטתה המלאה של הרשות. בתמורה לכך התחייב אש"ף, שלא ראה את עצמו אחראי לאזורים מחוץ לשטח הזה, להימנע מפעולות נגד חמאס, לשחרר פעילי חמאס העצורים בבתי הסוהר שלו ולתבוע מישראל לשחרר אנשי חמאס כלואים, ובמיוחד את השייחי יאסין.¹²

בנסיבות האלה חשו אנשי חמאס שהם חופשיים להמשיך במבצעי ההתאבדות שלהם. באפריל 1994 נרצחו שמונה אנשים באוטובוס בעפולה ובכך נכנסו פיגועי ההתאבדות למערכת היחסים הישראליים-פלסטיניים. ערפאת, שהתבקש להגיב, סירב לגנות את הפיגוע.¹³ בדומה לכך, הוא הפגין אדישות לדרישתו של רבין, לאחר שמחבל

מתאבד רצח 21 ישראלים באוטובוס בתל-אביב באוקטובר 1994, להילחם בטרור בצורה נמרצת יותר. ב-22 בינואר 1995, לאחר שתשעה-עשר ישראלים נרצחו בפיגוע התאבדות נוסף בצומת בית ליד, יצאו אלפי פלסטינים לרחובות עזה לחוג את הטבח. אנשי חמאס, פעילי אש"ף ושוטרים של הרשות הפלסטינית ירו באוויר לבטא את שמחתם. ערפאת עצמו שיבח את הפיגוע באוזני קהל מריע. כשנודע על כך בישראל, מיהר מרואן כנפאני, דוברו של ערפאת, להכחיש כי הראיס אמר "כולנו מחבלים מתאבדים", והסביר כי ערפאת "הסתפק" באמירה, "כולנו שהידים"¹⁴.

בחדשים הבאים נפגשו רבין ופרס כמה פעמים עם ערפאת במאמץ לשכנע אותו כי לא יהיה הסכם-ביניים ללא שיפור ניכר בביצועים של כוחות הביטחון הפלסטיניים – ללא הועיל. כבר ב-10 במאי 1994, פחות משבוע לאחר החתימה על הסכם עזה-יריחו, קרא ערפאת למנהיגים מוסלמים דרום-אפריקנים, בפגישה סגורה, לתמוך במאבק הפלסטיני עד להשגת הניצחון הסופי. "הג'יהאד יימשך וירושלים אינה שייכת רק לעם הפלסטיני", אמר. "ירושלים שייכת לכל האומה המוסלמית. אתם אחראים בפני לפלסטין ולירושלים... לא, היא לא הבירה שלהם, היא הבירה שלנו"¹⁵.

עוזריו ומקורביו של ערפאת התבטאו בגלוי לא פחות ממנהיגם. בנאום באוניברסיטת ביר זית ב-23 באוקטובר 1993, חודש ימים בלבד לאחר החתימה על הצהרת העקרונות, אמר פייסל חוסייני למאזיניו: "כל מה שאתם רואים ושומעים היום נועד לצרכים טקטיים ואסטרטגיים. לא ויתרנו על הרובה. יש לנו עדיין קבוצות חמושות בשטחים ואם לא נקבל את המדינה שלנו נוציא אותן מהארון ונשוב להילחם"¹⁶. כעבור שנתיים חזר על אותו איום, והזהיר כי "אם תמשיך ישראל למקש את הדרך לשלום, לא תהיה לנו ברירה אלא לאמץ את הדרך המומלצת על-ידי האופוזיציה הפלסטינית, לאמור האופציה הצבאית"¹⁷.

נביל שעת', גם הוא מתון-כביכול וחסיד-לכאורה של תהליך אוסלו, איים באופן דומה לחזור אל "המאבק המזוין" כל אימת שהעריך כי ישראל אינה נענית במידה מספקת לדרישות הפלסטיניות. "אם השיחות יגיעו למבוי סתום, נחזור אל המאבק ואל הסכסוך כפי שעשינו לאורך 40 שנה", אמר בסימפוזיון בשכם במאוס, 1996,

כל עוד ישראל מתקדמת [בתהליך], אין בעיות, ולכן אנו מקיימים את הסכמי השלום ואי-האלימות. אבל אם ישראל תאמר, "זהו זה, לא נדבר על ירושלים, לא נחזיר פליטים, לא נפרק התנחלויות, ולא ניסוג מגבולות", יחזרו כל מעשי האלימות.

אלא שאז יהיו לנו 30,000 חיילים פלסטינים חמושים והם יפעלו באזורים שבהם יש לנו אלמנטים של חופש ללא-תקדים.¹⁸

הצהרות מעין אלה, שבאו לאחר גל של פיגועי התאבדות שבהם נהרגו 58 ישראלים בשבוע אחד, הוכיחו לרוב הישראלים את חוסר הכנות בגישה של אש"ף לתהליך השלום. אפילו המעצרים ההמוניים של פעילי חמאס בעקבות הפיגועים האלה, המאמץ האנטי-טרוריסטי הגדול ביותר בתולדות הרשות הפלסטינית, שהולך להפסקה גמורה של הפיגועים הרצחניים עד לאחר הבחירות של 1996, לא היו אלא הצגה. ב-11 במאוס 1996, בשיא הדיכוי של הטרור, דיווחה העיתונות הפלסטינית כי ערפאת החליט לפטור פלסטינים שצה"ל הרס את בתיהם ממיסי בנייה חדשים.¹⁹ הבתים שנהרסו באותה תקופה היו רק בתיהם של מחבלים מתאבדים או של מחבלים מחמאס ומהג'יהאד האיסלאמי, כך שהמהלך של ערפאת דיבר בבירור בעד עצמו. רק ישראלים מעטים התרשמו מפרץ הפעילות של ערפאת. ב-29 במאי 1996 גבר בנימין נתניהו על שמעון פרס בהפרש קולות זעום ונעשה לראש ממשלת ישראל.

בחירתו של נתניהו בכלל, והתעקשותו על הזדיות ביישומם של הסכמי אוסלו בפרט, היו לצנינים בעיני ערפאת. מקץ קרוב לשלוש שנים של סלחנות קבועה, התבקש ערפאת לשלם בעד מה שקודם קיבל בחינם. ומכיוון שהוא ראה את הסכמי אוסלו

כצעד הראשון בדרך לחיסולה הסופי של ישראל, ולא כדרך להבטיח לה להתקיים בשלום, לא היתה לו שום כוונה להתחיל לכבד את ההתחייבויות שחתם עליהן. לכן היה צריך לדרבן את נתניהו לאמץ את המדיניות של קודמיו ולמסור שטחים בלי תמורה מקבילה, אפילו אם הדבר היה כרוך בשימוש בטרור או בצורות אחרות של כפייה פיסית.

הפלסטינים התחילו לאיים באלימות ימים ספורים לאחר הבחירות בישראל, והרבה לפני שנתניהו הצליח להרכיב ממשלה. ב-2 ביוני הודיע חסן עספור, מהנושאים-וונתנים באוסלו: "חזרה למשבצת מספר אחת פירושה חזרה לאקלים של מלחמה, אינתיפאדה והתנגדות. אם הם בוחרים בסכסוך, אנחנו לא נישאר צופים פסיביים. אין אנו חלשים עד כדי כך שמישהו יוכל להשלות את עצמו כי יש טעם לנסות ולכפות עלינו את המדיניות שלו".²⁰

נתניהו הורה ליועצו המדיני דורי גולד להודיע לאבו מאזן כי ישראל מחויבת לגמרי לתהליך השלום, ובכל זאת באו בעקבות האיום הבוטה של עספור כמה וכמה מהלכים בשטח שלימדו על הכנות פלסטיניות לסכסוך מזוין. ב-11 ביוני, שבוע לפני שנתניהו השלים את הרכבת ממשלתו, הקים הוועד המרכזי של פת"ח צוות-חירום בן שנים-עשר חברים בראשות ערפאת, שנועד "להחיות את פעילויות התנועה ולמצוא דרכים ואמצעים להסדיר-מחדש את המצב הפנימי". ראשי שירותי הביטחון של הרשות הפלסטינית הזהירו את נתניהו כי הם ישעו את מלחמתם בחמאס אם הוא לא ישנה את עמדתו בתוך כמה שבועות, וארגון הנוער של פת"ח הגיע, לפי דיווחים שונים, להסכם עם חמאס בנוגע להתקפות מתואמות על המתנחלים. ערפאת עצמו ביקר באמצע יוני בבית הסוהר של שכם, שבו הוחזק פעיל חמאס בכיר. הוא הורה לשחרר את האיש ויצא יחד עמו לתפילת יום שישי במסגד במרכז שכם. בתחילת יולי 1996 שוחררו כ-700 מחבלים מבתי-סוהר פלסטיניים.²¹

בשלב הזה כבר היו הרבה חברים בהנהגה הפלסטינית, כולל אבו מאזן, אבו עלא, נביל שעת' ויאסר עבד רבו, שאיימו לחדש את האינתיפאדה והאלימות, והמופתי של ירושלים, איקרימה סברי, שמונה על-ידי הרשות הפלסטינית, הרחיק לכת וקרא לפלסטינים לעשות זאת לאלתר.²² ב-28 ביולי השמיע ערפאת את ביטויי התמיכה העזים ביותר שלו, מאז בחירתו של נתניהו, בהמשך פיגועי הטרור, כולל פיגועי התאבדות. בנאום פומבי בעזה, במלאת 25 שנה ל"מות השהידים" של שניים ממפקדי פת"ח, הוא הרעיף שבחים על "הקדושים האלה שנפלו בדרך לירושלים", והילל את יחיא עיאש (המכונה גם "המהנדס") כ"שהיד האחרון". "אנו הולכים בעקבות השהידים האלה. אנו הולכים בעקבותיהם לירושלים", דקלם באקסטזה, וחתם במלים מצמררות. "אני אומר לאחי השהידים: אין דבר יקר מדי למען ירושלים".²³

בחודש שלאחר מכן ניצל ערפאת ביקור מתוקשר היטב במחנה הפליטים בלטה לשיגור הודעה חריפה לנתניהו, שעמו היה אמור להיוועד לפגישה ראשונה כעבור שבוע: "זאת אני אומר לישראל. אם לא תכבדו הסכמים חתומים, לא תישאר לעמנו ברירה [זולת אלימות]". בפנייה מיוחדת לצעירים שבקהל, המשיך, "לישראל יש מטוסים, אבל לנו יש ילדים פלסטינים... ברוחם ובדמם ימשיכו הדורות הבאים שלנו את המצעד [לירושלים], עד שהדגל הפלסטיני יונף על חומותיה".²⁴

על הרקע הזה, לא ייפלא שפגישת נתניהו-ערפאת הראשונה (ב-4 בספטמבר) היתה דיאלוג של חירשים. ראש ממשלת ישראל לא הצליח לשכנע את בן-שיחו כי שלום פירושו יחסים שבהם כל צד נותן ומקבל ולא יחסים שבהם רק צד אחד מקבל ומקבל. ימים ספורים לאחר הפגישה הורה ערפאת למפקדי הארגונים הפלסטיניים השונים, במיוחד למפקד התנזים, להתכונן לעימות עם ישראל. עוד הורה לוועדת האינתיפאדה של אש"ף להפיח חיים חדשים במחקר על ההעצמה של המאבק נגד ישראל, שהוכן בקיץ 1991 ונגנז לאחר מכן.²⁵

ומה שהיה חשוב הרבה יותר, ערפאת ניצל את פתיחת הכניסה החדשה למנהרת הכותל כדי להתסיס נחשול של אלימות.²⁶ למנהרה שנחפרה בימי החשמונאים לא היה שום קשר היסטורי או גיאוגרפי למסגדים שעל הר הבית. היא נמצאת במרחק

מאות מטרים מהאתרים הדתיים האלה, ועשרות אלפי תיירים עברו דרכה מאז פתיחתה בשלהי שנות השמונים מבלי שהמסגדים נפגעו כהוא-זה. הפתיחה של הכניסה החדשה רק אפשרה לתיירים לעבור ברציפות דרך המנהרה, והיתה אמורה להגדיל את מספר הביקורים במקום, ולהועיל אגב כך לסוחרים הפלסטינים המקומיים. יתר-על-כן, פתיחת השער החדש של המנהרה נעשתה בהקשר של עסקה ישראלית-פלסטינית קודמת. ראשי הווקף לחצו כבר זמן-מה לפני כן לקבל חלל לתפילה בארוות שלמה, אולם תת-קרקעי בהר הבית, שהוקם על-פי המשוער ביוזמתו של הורדוס במהלך הבנייה-מחדש של בית המקדש. בהסכם שהושג בינואר 1996 נקבע כי המוסלמים ישתמשו בחלל מוגדר לתפילה ואילו הישראלים יוכלו לפתוח שער צפוני למנהרת הכותל. בהתאם לעסקה הזאת החלו המוסלמים להתפלל בארוות שלמה בימי הצום של רמדאן (וביצעו שם שיפוצים רבים, בניגוד להסכם). ואילו כשישראל באה לפתוח את המנהרה, הרשות הפלסטינית התכחשה, כצפוי, וקראה לאזרחיה לפתוח במהומות.²⁷

ב-24 בספטמבר נאם ערפאת לפני קבוצת חיילים ושוטרים בעזה והפציר בהם לצאת להילחם בישראל. "המאמינים יירשו גן עדן", דקלם. "הם יילחמו למען אלה ויהרגו וייהרגו".

בני עמנו הפלסטינים לא יעמדו בחיבוק-ידיים כאשר מחללים את האתרים הקדושים שלהם. ... הו, שהידיים טהורים שלנו. נוחו בשלום, שלווים ורגועים. דמנו אינו יקר למען המטרה שאיחדה אותנו בעבר... ברצון אלה עוד נשוב וניפגש במהרה במרומי הרקיע.²⁸

הנאום המשלהב של ערפאת שודר בו ביום בערוצי התקשורת שבשליטת הרשות הפלסטינית, וכך היה המעשה גם בהצהרה משותפת של גופי ההנהגה הפלסטינים השונים – הרשות הפלסטינית, הוועד הפועל של אש"ף והמועצה המחוקקת – שקראה לאוכלוסייה "להתייצב מיד וביעילות מול התוכנית הנפשעת הזאת. אנו מבקשים מכולם לשאת בחובותיהם הדתיות והלאומיות בנסיבות הקשות האלה ולהתייצב מול התקריות הכואבות ומול הסכנות הטרגיות האורבות לירושלים הקדושה".²⁹

ההסתה הרשמית הזאת הוציאה המוני פלסטינים אל הרחובות, אבל לא סיפקה את "עשרות השיחים" שערפאת רצה. בציפייה להתפרעויות המוניות, עשתה משטרת ישראל מאמצים אדירים להרגיע את המצב, ולכן לא היו נפגעים ביום המהומות הראשון.³⁰ ערפאת הזועם פקד על גופי הביטחון של אש"ף להתעמת עם הכוחות הישראליים. אוטובוסים מלאים סטודנטים מיליטנטים הובאו למחסום מחוץ לרמאללה ולצומת נצרים, מדרום לעזה, והצטרפו שם לאלפי פורעים שתקפו את החיילים באבנים ובבקבוקי תבערה. כדי לשלהב את הרוחות עוד יותר, פרסם משרד ההסברה הפלסטיני הודעת מחאה על "הטבח העקוב-מדם" שביצעו-כביכול הכוחות הישראליים "נגד המשתתפים בצעדות שקטות שהציפו את הערים והכפרים הפלסטינים בתגובה על הצעדים הישראליים נגד קדשי האיסלאם והנצרות בעיר ירושלים".

לאמיתו של דבר, בעימותים נהרג רק שוטר פלסטיני אחד, אבל כעבור זמן קצר פתחו שוטרים פלסטינים באש על מקביליהם הישראלים, בסיוע צלפים מצוידים בעדשות טלסקופיות שהוצבו מראש באתרים אסטרטגיים. עד תום הלחימה ב-27 בספטמבר, נהרגו חמישה-עשר ישראלים וחמישים ושמונה פלסטינים. מאות נפצעו.³¹

לדידו של ערפאת, זה היה מחיר נמוך. כשם שפעילות הטרור הנרחבת בניצוחו בשנות השבעים הביאה לו הכרה וקבילות בינלאומיות גדלות והולכות במקום גינויים ונידוי, כך הניב גם הנחשול החדש של האלימות המאורגנת תשואות נאות למחוללו. התקשורת הבינלאומית קנתה ברצון את ההצגה הפלסטינית המעוותת של המשבר, והפכה תוקפן לקורבן וקורבן לתוקפן,³² ומועצת הביטחון קיבלה החלטה מיוחדת

בגנותה של ההתנהגות הישראלית. הממשל האמריקני לא הטיל וטו על ההחלטה הזאת ודרש מישראל מחוות לפלסטינים, בראש ובראשונה סגירת המנהרה. וחושוב באותה מידה, מלחמת המנהרה אפשרה לערפאת לשקם את מעמדו המתערער בהתמדה בקרב נתיניו. בחודשים הקודמים התפשטו ברחבי השטחים ביטויים של מורת-רוח כלפי השלטון המדכא והמושחת של הרשות הפלסטינית, ובאוגוסט 1996 פרצו מהומות דמים בשכם ובטול כרם לאחר ששוטרים פלסטינים עינו למוות שני מיליטנטים דתיים. ערפאת המבוהל הורה לשחרר מיד עשרות פעילי חמאס מהכלא, ציווה לשפוט שלושה שוטרים בהליך מזוהזז לתקופות מאסר ארוכות, והכתיר לשהיד את אחד המיליטנטים שמת מאש שוטרים פלסטינים.³³ עכשיו, כשעמד לכאורה בראש המערכה להגן על האתר הקדוש, השלישי בחשיבותו, של האיסלאם מפני "המזימות היהודיות", יצר קשר משולהב עם מנהיגים ערבים ומוסלמים ברחבי העולם, וקרא למועצת הביטחון לגנות את ישראל – כל האתגרים הפנימיים האלה נשכחו כלא היו.

והישג נכבד נוסף, ערפאת הצליח לדחוק את נתניהו לפינה גם בביתו פנימה וגם במישור הבינלאומי. רבים בישראל וברחבי העולם לא הבינו את הסיבות האמיתיות להתלקחות והגיעו למסקנה שראש ממשלת ישראל הוא תערובת מסוכנת של דוגמטיות אידיאולוגית ואי-כשירות פוליטית, של רברבנות וחוסר-ביטחון. בהשקפות כאלה החזיקו לא רק חסידים מושבעים של תהליך אוסלו אלא גם אנשים במחנהו של נתניהו. הנשיא עזר ויצמן, ששמונה-עשר חודשים לפני כן האיץ בממשלת רבין לעצור את תהליך אוסלו בתגובה לטרור הפלסטיני, הזמין את ערפאת למעונו הפרטי לביקור של רצון טוב, וראשי השב"כ, שעדיין היו מכורים להזיות של שיתוף-פעולה פלסטיני-ישראלי במלחמה בטרור, דיווחו לתקשורת על התנגדותם-לכאורה לפתיחת המנהרה. נתניהו לא נקט אמצעים נגד אי-ציות בוטה זה של עובדי מדינה, מה שרק חיזק את הקונסנזוס בדבר היותו מנהיג הססני שנביחתו גרועה מנשיכתו. מלחמת המנהרה היתה תקדים חשוב שיחזור על עצמו בכל פעם שיתעורר הצורך בכך. ככל שהנושא השנוי במחלוקת יהיה חשוב יותר כך תהיה האלימות הפלסטינית פראית יותר. המנהרה היתה רק תירוץ זמין שהיה אפשר להתעלם ממנו ברגע שתועלתו מוצתה. השער החדש למנהרה נותר פתוח מאז ספטמבר 1996, להנאתם של התיירים והסוחרים המקומיים, והרשות הפלסטינית הסירה את העניין כולו מסדר היום שלה כעבור חודשים-מספר.

ב-10 באוקטובר 1996, שבוע לאחר שובו מפגישת פסגה עם נתניהו בווינגטון, שבה הסכימו שניהם לחדש את השיחות הדו-צדדיות, ורק יומיים לאחר ששידר מלים מרגיעות לציבור הישראלי ממעונו של הנשיא ויצמן, השמיע ערפאת נאום לוחמני בישיבת המועצה המחוקקת הפלסטינית שבו הורה לחברי המועצה להתכונן למבחנים קשים עוד יותר בעתיד. בנאום במחנה הפליטים דהיישה ליד בית לחם, ב-21 באוקטובר, היה ערפאת הרבה יותר ספציפי: "אנו מכירים רק מלה אחת: ג'יהאד, ג'יהאד, ג'יהאד. [הסכמי] אוסלו I ו-II מוסכמים כל זמן שהם מוליכים למדינה פלסטינית, ונוסף לכך כל האופציות פתוחות". כעבור ארבעה ימים, כשכוחות הביטחון של ישראל הזהירו בפומבי מפני פיגוע התאבדות אפשרי, קרא ערפאת בעזה: "נתפלל לאללה שיתן לנו שהידים".³⁴

מקץ כמה חודשים, בשעות הלילה של 9 במארס 1997, עשה ערפאת צעד משמעותי בכיוון זה, בכך שנפגש בלשכתו עם מנהיגי חמאס, לראשונה זה זמן רב. באותו מעמד נתן להם, קרוב לודאי, "אור ירוק" לחדש את פיגועי הטרור נגד ישראל. בתוך זמן קצר לאחר מכן שוחררו עשרות מחבלי חמאס מבתי הסוהר של הרשות הפלסטינית וארגוני הביטחון המסכל של הרשות נצטוו להשעות את שיתוף-הפעולה עם ישראל. התוצאות היו כמעט מיידיות. ב-21 במארס התפוצץ מחבל מתאבד בקפה אפרזמו בתל-אביב, בפיגוע ראשון מסוגו לאחר שנה, ואגב כך הרג שלושה ופצע ארבעים ושמונה. ערפאת לא התרגש ויצא לסיור של שמונה ימים בעולם הערבי ובדרום אסיה (שכלל את ביקורו הראשון זה שמונה שנים באיראן, הפטרונות של חמאס והג'יהאד

האיסלאמי). מרואן ברגותי, מפקד תנזים, המיליציה של פת"ח, ניצל דיון במועצה המחוקקת להביע תנחומים למשפחתו של "השהיד מתל-אביב", לרעם התשואות של עמיתיו חברי המועצה.³⁵

ב-30 ביולי 1997, נרצחו שישה-עשר ישראלים ו-178 נפצעו בשני פיגועי התאבדות, בזה אחר זה, בשוק מחנה יהודה בירושלים, וכעבור חודש נהרגו חמישה ונפצעו 181 בשלושה פיצוצים בו-זמניים במדרחוב בן-יהודה בירושלים. לדברי אלוף משה יעלון, ראש אמ"ן, לא היו ראיות לכך שערפאת אישר באופן אישי את הפיגועים הספציפיים האלה, אבל הימנעותו המופגנת מלהילחם בטרור נראתה לציבור הפלסטיני כהיתר לפעול. באמצע יולי נעצרו שלושה שוטרים פלסטינים בדרכם לתקוף התנחלות בגדה המערבית. בחקירתם הם גילו את דבר קיומן של התארגנויות טרור נוספות בתוך המשטרה הפלסטינית והאשימו אנשי ביטחון בכירים, כולל ראזי ג'בלי, מפקד המשטרה ברצועת עזה. ג'יבריל רג'וב, ראש הביטחון המסכל בגדה המערבית, נתפס בהברחת נשק אסור ברכבו הפרטי, וכמה מפקודיו נעצרו בעת שהסיעו מחבלי חמאס במכוניותיהם הרשמיות.³⁶

בינתיים המשיך ערפאת לפייס את חמאס. כמה וכמה מחבלים ששוחררו מבתי סוהר של הרשות הפלסטינית לאחר הסכם חברון, כולל מפקדים בכירים שתכננו פיגועי התאבדות המוניים, נשארו חופשיים ופעילים, והתשתית הטרוריסטית של הארגון התפתחה בהתמדה. בוועידת אחדות לאומית בת יומיים בשלהי אוגוסט 1997, בהשתתפות קבוצות "אופוזיציה" שונות, חיבק ערפאת בידידות את עבדול עזיז רנתיסי ורג'וב ביטא את אהדתו למאבקם של חמאס והג'יהאד האיסלאמי בישראל. מוחמד דחלאן סיפר בגאווה כי ארגון הביטחון המסכל שלו סיפק מחסה להרבה פעילי חמאס שהיו ברשימת המבוקשים של ישראל.³⁷

בנאום מיליטנטי במיוחד בעזה, ב-5 באוגוסט 1997, פחות משבוע לאחר הפיגועים הקטלניים בירושלים, הורה ערפאת בגלוי למנהיגי פת"ח להתכונן למלחמה בישראל. "ב-1974 קיבלה התנועה הזאת את לפיד המהפכה מהמהפכה הווייטנאמית", התפאר, וקרא למאזיניו להתכונן לאתגרים תובעניים עוד יותר. "לפנינו מלחמה גדולה מכל מה שהיה לפנינו", הכריז. "כולנו הננו שהידים חיים המוכנים לחדש את מחויבותנו לנתיב המאבק המזוין שעלינו עליו לפני שנים רבות". פייסל חוסייני הזהיר באותה רוח כי "כדי להתחיל במלחמה מספיק צד אחד" וכי הפלסטינים לא יוכלו להתאפק עד שהממשלה הישראלית הנוכחית תסיים את כהונתה משום ש"בכל יום נתניהו עושה משהו חדש".³⁸

כפי שהדברים התגלגלו, חוסייני צדק רק באופן חלקי. ערפאת אמנם יוכיח כי די בצד אחד לפתוח במלחמה, אבל נתניהו לא יהיה המנהיג הישראלי שישתתף בה. הוא נאלץ להקדים את הבחירות למאי 1999, בגלל הידלדלות התמיכה הפרלמנטרית בו, והפסיד למועמד מפלגת העבודה אהוד ברק שהיה לראש הממשלה הרביעי בישראל בתוך ארבע שנים בלבד.

¹ Geoffrey W. Watson, *The Oslo Accords: International Law and the Israeli-Palestinian Peace Agreements* (Oxford: Oxford University Press, 2000), pp. 315-6.

² ראיונות של ערפאת לאל-מוסאואר, קהיר, 10 בספטמבר 1993; רשת הטלוויזיה TV5 בפאריס, 19 בספטמבר 1993.

³ מעריב, 23 בספטמבר 1993.

⁴ הטלוויזיה הירדנית בערבית, 24 בספטמבר 1993; על המשמר, 19, 26 בספטמבר 1993.

⁵ ניו יורק טיימס, 5 באוקטובר 1993.

- 6 ג'רוסלם פוסט *מעריב*, 14 בנובמבר 1994.
 7 *מעריב*, 18 בנובמבר 1994.
 8 Connie Bruck, "The Wounds of Peace", *New Yorker*, October 14, 1996, p. 74.
 9 שם. ע' 76; דני נווה, *סודות ממשלה* (תל אביב: ידיעות אחרונות, 1999), עמ' 139.
 10 "The PLO's and the Palestinian Authority's Compliance with their Obligations to Prevent Terrorism during the Authority's First Two Years", Jerusalem, Peace Watch, 1996, pp. 17-20.
 11 ג'רוסלם רפורט, 4 באפריל, 1996, עמ' 6.
 12 Yigal Carmon, "So Now, על תמצית ההסכם ראו אל-קודס, 22 בדצמבר 1995. ראו גם, We All Know", *Jerusalem Post*, 5 January 1996.
 13 זאב בנימין בגין, *סיפור עצוב* (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2000), עמ' 81.
 14 הארץ, 25 בינואר, 1995.
 15 ג'רוסלם פוסט, 18 במאי 1994; טיים, 30 במאי 1994, עמ' 32.
 16 *מעריב*, 24 בנובמבר, 1993.
 17 AFP, 1 במאי 1995.
 18 ג'רוסלם פוסט, 15 במארס 1996.
 19 אל-איאם, 11 במארס 1996.
 20 רשת הטלוויזיה ARD, מינכן, 31 במאי 1996; אל-איאם, 3 ביוני 1996.
 21 קול פלסטין, 11, 13 ביוני, 1996; *ידיעות אחרונות*, 16 ביוני, 1996.
 22 קול ישראל, 13 ביוני, 4 ביולי, 1996; הטלוויזיה הישראלית, הערוץ הראשון, 18 ביוני 1996; ג'רוסלם פוסט, 14 ביוני 1996.
 23 אל-חיאת אל-ג'דידה, 28 ביולי 1996.
 24 קול פלסטין, 30 באוגוסט 1996; ג'רוסלם פוסט, 1 בספטמבר 1996.
 25 אל-חאדאת', עמאן, 9 בספטמבר 1996.
 26 קול פלסטין, 24 בספטמבר 1996.
 27 Andrea Levin, "The Media's Tunnel Vision", *Middle East Quarterly* (December 1996), pp. 3, 5-6.
 28 הטלוויזיה של הרשות הפלסטינית, 24 בספטמבר 1996.
 29 קול פלסטין, 24 בספטמבר 1996.
 30 "Reconstruction of the Events of Late September, 24 בספטמבר 1996; 1996 in the West Bank and the Gaza Strip", Ramallah, al-Haq, West Bank Affiliate, 1996, p. 2.
 31 קול פלסטין, 25 בספטמבר 1996, 1350 (שעון גריניץ'); רדיו מונטה קרלו בערבית, 25 בספטמבר 1996, 1500 (שעון גריניץ'); קול ישראל, 25 בספטמבר 1996, 1400 (שעון גריניץ'); קול פלסטין, 28 בספטמבר 1996; Ehud Ya'ari, "Take Arafat at His Violent Word," *Jerusalem Report*, November 28, 1996; Graham Usher in *Middle East International*, October 4, 1996; *Voice of Palestine*, September 25, 1996, 1350 gm; *Radio Monte Carlo in Arabic*, September 25, 1996, 1500 gm; *Voice of Israel*, September 25, 1996, 1400 gm; *Voice of Palestine*, Sept. 28, 1996.
 32 Levin, "The Media's Tunnel Vision" ראו זה, 3, 5, באוגוסט 1996; AKP, 3, 4, באוגוסט 1996.
 33 קול פלסטין, 3, 5, באוגוסט 1996; Ya'ari, "Take Arafat at his Violent Word"
 34 Ya'ari, "Take Arafat at his Violent Word"
 35 *ידיעות אחרונות*, 23 במארס 1997; אל-חיאת אל-ג'דידה, 27 במארס 1997; א-שרק אל-אוסאט, לונדון, 25 במארס 1997; הארץ, 25 במרץ ו-10 באפריל 1997; הטלוויזיה

- Peter Hirschberg, "Can Arafat Switch Off Terror?" *Jerusalem Report*, April 17, 1997, pp. 12-14. ³⁶
הארץ, 18 ביולי, 8, 24 בספטמבר, 11, 16 בנובמבר 1997.
אל-עליס, 30 באוגוסט, 1997, ע' 18; *גרוסלם פוסט*, 21 באוגוסט 1997; פייננשיאל טיימס, ³⁷
29 באוגוסט 1997; הארץ, 2, 7 בספטמבר 1997; "A Poorer Peace," *Newsweek*,
September 1, 1997, p. 28.
אל-חיאת אל-ג'דידה, 6 באוגוסט 1997; אל-איתיחאד (אבו דאב), 18 במאי 1997. ³⁸

פרק 3 : קמפ-דייוויד ואחר-כך

"אם הישראלים יכולים להתפשר ואתה אינך יכול, אני צריך ללכת הביתה", אמר נשיא-ארצות הברית ביל קלינטון ליאסר ערפאת ביולי 2000, זמן קצר לפני סיומה של פסגת קמפ-דייוויד. "אתה היית כאן ארבעה-עשר ימים ואמרת לא לכל דבר. לדברים האלה יש תוצאות; כישלון פירושו קץ תהליך השלום"¹.

כשנה אחרי הפסגה, וכמה חודשים לאחר שפרצה מלחמת הטרור של ערפאת, באו פרשנים מערביים אוהדי העניין הפלסטיני, יחד עם תומכים ישראלים מושבעים של תהליך אוסלו, ורקחו תיאור "רוויזיוניסטי" של הפסגה, בניסיון לפטור את ערפאת מאשמת הכישלון שלה. "זה מיתוס נורא שערפאת וערפאת בלבד גרם לכישלון הקסטטרופלי הזה", טען טרייה לארסן, מאדריכלי הסכם אוסלו שנעשה לשליח מיוחד של האו"ם למזרח התיכון. "כל שלושת הצדדים עשו שגיאות, ובמשא-ומתן כה מסובך אין מנוס מכך. אבל אף אחד אינו נושא באשמה לבדו". אחר-כך הוסיף, "זה היה כישלון של הפסיכולוגיה ושל התהליך, לא של המהות"².

קביעתו של לארסן עומדת בסתירה לפרוגנוזה שלו-עצמו ארבע שנים לפני כן, שהועברה בחשאי לידי נושא-ונותן ישראלי בכיר. אז טען לארסן כי ערפאת הוא המכשול הראשון במעלה לשלום, וכי התהליך יהיה יציב ומצליח בהרבה אם ערפאת ייעלם לגמרי מהנוף הפוליטי.³ עכשיו הוא יצא לטהר בפומבי את האיש שבו לו בסתר, ובכך צירף את קולו ל"נרטיב הרוויזיוניסטי" שהתמקד כמעט אך ורק בשגיאות הפסיכולוגיות כביכול של ברק, ובמיוחד בהתנהגותו המנותקת והמנוכרת במהלך הפסגה ובאי-יכולתו לכונן יחסי קרבה אמיתיים עם ערפאת.⁴

הרוויזיוניסטים האלה נוטים גם להמעיט בהיקף ובמשמעות של ויתורי ברק, ומציגים את ערפאת בתפקיד פרגמטי בהרבה מזה שמילא. "קשה לקבוע בוודאות עד כמה היה ברק מוכן להרחיק-לכת בפועל", כתבו חוסיין אגה ורוברט מאלני בתיאור הרוויזיוניסטי הנרחב ביותר של הפסגה. "אם לדייק, בעצם לא היתה הצעה ישראלית. הישראלים היו נחושים בדעתם לשמור על עמדתם למקרה של כישלון, והחליטו שלא יניחו לפלסטינים לנצל את הפשרות החד-צדדיות, ולכן עצרו תמיד צעד אחד, אם לא כמה צעדים, לפני הצעה". בניגוד לכך מצאו אגה ומאלני שהפלסטינים נהגו בגמישות רבה:

אף שהתעקשו על זכותם של הפליטים הפלסטינים לשוב לבתיהם שאבדו ב-1948, הם היו מוכנים לקשור את הזכות הזאת למנגנון יישום שמספק לפליטים חלופות לבחירה ומגביל את המספרים של אלה שישובו לישראל עצמה. למרות התעקשותם על נסיגת ישראל מכל האדמות שנכבשו ב-1967, הם היו פתוחים לחלוקת ירושלים המזרחית שהעניקה לישראל ריבונות על האזורים היהודיים (הרובע היהודי, הכותל המערבי, והשכונות היהודיות) בניגוד ברור לעיקרון הזה.⁵

הבעיה של הנוסח הרוויזיוניסטי הזה נעוצה בכך שהוא מנוגד לתיאורים של נושאים-ונותנים פלסטינים ושל מקורות קרובים להם (במיוחד אכרס הניה, עמית קרוב של ערפאת ועורך היומון של הרשות הפלסטינית אל-איאם, שבו פרסם את מה שיכול להיחשב לתיאור הפלסטיני הרשמי של השיחות) אחרי השיחות. כל אלה, ללא יוצא מהכלל, מהללים את אי-גמישותו של ערפאת לנוכח לחץ כבד, אמריקני וישראלי, ולאחר שחטט הישגים גדולים מישראל. "ערפאת התגלה כאחד מאחרוני המנהיגים ההיסטוריים, משום שאמר לא ברגע שאף לא אחד אומר לא לאמריקה", הכריז פריח אבו מדין, שר המשפטים ברשות הפלסטינית. שייח' אחמד יאסין, המנהיג הרוחני של חמאס, קשר שבחים לאויבו הפוליטי. "אני מברך את עמידתו האיתנה", אמר בעזה. "אין בחירה אלא בהתנגדות. מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח"⁶.

"השגנו כמה ויתורים מהישראלים אבל לא גילינו שום נכונות לוותר על משהו בתמורה", התפאר מוחמד דחלאן, שהשתתף בשיחות קמפ-דייוויד. "אין לנו שום כוונה להתפשר על משהו מהדרישות הבסיסיות שלנו, במיוחד בשאלות ירושלים והפליטים".⁷ חסן עספור, עמיתו של דחלאן לשיחות הסכים אתו. "עבדנו בשיחות ברצינות רבה והצלחנו לשבור את התפיסה של הישראלים לגבי ירושלים", אמר.

זה הישג מדיני של הפלסטינים. אין בו אמנם כדי לספק את שאיפותינו ואת זכויותינו, אבל הוא שבר את התפיסה של ירושלים מאוחדת כבירתה הנצחית של ישראל. זה הישג מדיני. זו אחת התוצאות של הקרב הראשון – הקרב על ירושלים. הקרב השני צריך להתמקד בתפיסה של הגבולות הפלסטיניים ובשיבה של הפליטים הפלסטינים, במיוחד הפליטים היושבים בלבנון.⁸

ערפאת עצמו התבטא במפורש באותה מידה. "אמרנו לישראלים: [אנו דורשים] לא רק את חרם א-שריף, את כנסיית הקבר או את הרובע הארמני, אלא את ירושלים כולה, את כל ירושלים, את כל ירושלים", אמר בעצרת המונית עם שובו מקמפ-דייוויד, בסתירה בוטה לאפולוגטיקה המאוחרת של אגה ומאלי. "ואלה שזה לא מוצא חן בעיניהם יכולים לשתות את המים של ים המלח".⁹ בדומה לכך סתר ערפאת את הטענה הרוויזיוניסטית על גמישות פלסטינית לגבי "זכות השיבה", כשקבע כי "שיבת הפליטים למולדתם ולבתיהם [בישראל] לפי החלטה 194 היא קדושה". אבו מאזן חזר כהד על התפיסה הזאת. "יש לציין, וזה מה שהבהרנו לישראלים, שזכות השיבה פירושה שיבה לישראל, לא למדינה פלסטינית", כתב ביומון הלונדוני אל-חיאא ב-2000. "זוהי משום שישראל היא שגירשה אותם ומשום שרכושם נמצא שם".¹⁰ בניגוד לטענתם של אגה ומאלי, הנושאים-ונותנים הפלסטינים ידעו בדיוק עד כמה היה ברק מוכן להרחיק-לכת. דו"ח פלסטיני רשמי על מהלך השיחות, שפורסם כחודש לאחר פסגת קמפ-דייוויד, מפרט את הצעתו של ברק לסגת מ-85 אחוזים של הגדה המערבית (וכן מ-100 אחוזים של רצועת עזה) ואת דרישתו לשליטה בבקעת הירדן לתקופה שלא תארך יותר מ-12 שנה. בתמורה לכך הסכימה ישראל לשליטה פלסטינית מלאה בגבולות ובמעברי הגבול עם מצרים ולפירוק כל ההתנחלויות ברצועת עזה, וכן לפינוי הדרגתי של 63 התנחלויות בגדה המערבית (כולל היישוב היהודי בחברון).

על-פי הדו"ח הזה, הצוות הפלסטיני דחה את הדרישות האלה בו במקום, והתעקש על נסיגה ישראלית מלאה לגבולות שקדמו ליוני 1967. ברגע שהעיקרון הזה יתקבל, נאמר, יהיה אפשר לשקול תיקוני גבול קלים שיגיעו עד 1.5 אחוזים של הגדה המערבית, אבל רק בתמורה לנתח גדול פי שניים של טריטוריה ישראלית, כך שהשטח הכולל של המדינה הפלסטינית העתידה יהיה גדול מכלל השטח של הגדה המערבית ורצועת עזה. למעשה דובר בתוספת של 145,000 דונם לרצועת עזה ועוד 50,000 דונם משטחים אחרים באזור לטרון ובקרבת קלקיליה, טול כרם, ג'נין ונהר הירדן, בתמורה ל-116,000 דונם שיסופחו לישראל. **בסך הכול, בגידול של השטח הפלסטיני ב-79,000 דונם ביחס לגבולות 1967.**

אחרי התמקחות קצרה הסכימו הישראלים לעיקרון של חילופי שטחים ולהגדלת השטח של המדינה הפלסטינית העתידה מ-85 ל-92 אחוזים של הגדה המערבית (כולל הרחבת רצועת עזה באחוז אחד). הויתור הזה לא סיפק את כל התביעות הפלסטיניות, אבל בכל זאת הוצג בדו"ח כהישג גדול, **שהפריך אחת ולתמיד את "הסיפור על הפיכת שטחי המדינה הפלסטינית לקנטונים ולשמורות"**. אשר לפליטים, הפלסטינים העלו על שולחן הדיונים את התביעות הבאות:

- ישראל תודה באחריותה המדינית, המשפטית והמוסרית ליצירתה של בעיית הפליטים ותתנצל בפומבי בפני העם הפלסטיני.

- ישראל תכיר ב"זכות השיבה", כולל בצורך במתן פיצויים לאלה שאינם רוצים לשוב, ותסכים לכינון מנגנון ולוח-זמנים להפעלת הזכות הזאת.
- ישראל תפצה את החוזרים על הרכוש שהפקיעה על-פי "חוק נכסי נפקדים".
- תוקם קרן בינלאומית והמדינות התורמות לה יעבירו כספים לפיצוי אותם פליטים שלא ירצו לחזור.

לפי הדו"ח, ישראל סירבה לקבל על עצמה אחריות פוליטית או מוסרית לבעיית הפליטים אבל הסכימה להביע אהדה לסבלם מנקודת-מבט הומניטרית. כן הסכימה ישראל לשיבת פליטים מוגבלת במסגרת איחוד משפחות, אבל סירבה לשלם פיצויים לקרן הנפקדים ולעומת זאת דרשה לפצות את מאות אלפי היהודים שגורשו מארצות ערב, כתוצאה ממלחמת העצמאות, על הנכסים שאיבדו. למרות הקיטוב הזה בעמדות, הדו"ח הציג את הדיון בשאלת הפליטים כהצלחה. ראשית, משום שהנשיא קלינטון תמך במתן אופציה של שיבה לפליטים הפלסטינים, ושנית, משום ש"הפשרות שהוצעו ואשר כללו הכרה בזכות השיבה שברו ביעילות את סרבנותה המסורתית של ישראל בשאלת הפליטים".

בניגוד לתיאור האופטימי-יחסית של שאלות הגבולות והפליטים, הנה הדו"ח מתאר את המשא-ומתן על ירושלים כנוקשה ומפרך במיוחד. לאחר שהפלסטינים דחו את הדרישה הישראלית לדחות את הדיון בסוגיה, הציגו הישראלים תערובת של הצעות מסובכות במטרה לשמור על שלטונם וריבונותם בעיר. הצעות אלה חגו סביב חלוקת ירושלים לאזורים ולרבעים, וכללו מושגים מבלבלים ומעורפלים על ריבונות, אפוטרופסות וחלוקת תפקידים. הן הרחיקו-לכת עד כדי חלוקה של השליטה בחרם א-שריף: הפלסטינים יקבלו את הריבונות באתר עצמו ואילו ישראל תקבל זכויות ריבונות מתחת לפני הקרקע. הצעה זו נועדה לאפשר לישראלים "לחפור את שרידי המקדש-כביכול, אף-על-פי שהחפירות ב-70 השנים האחרונות הוכיחו שאין לו זכר".

המשלחת הפלסטינית דחתה את כל ההצעות האלה. חבריה התעקשו על כך שירושלים תישאר עיר פתוחה, שישראל תשלוט ברובע היהודי ובכותל המערבי ושהפלסטינים יקבלו ריבונות מלאה בעיר המזרחית, כולל השכונות היהודיות שנבנו שם אחרי מלחמת ששת הימים.¹¹

פרטי הפרטים של הוויתורים הישראלים, והעדר הכימיה הבין-אישית בין ערפאת וברק, אין להם דבר וחצי-דבר עם כשלונה הסופי של הפסגה. פסגת קמפ-דייוויד הגיעה למבוי סתום לא בגלל הכנה לא נאותה ולא בגלל תקשורת לקויה בין הישראלים ובין הפלסטינים, אלא משום שחשפה את הפערים הבלתי-גשירים בין שני הצדדים. אפילו היו ערפאת וברק מצליחים לכוון הבנה מיידית, הם היו נשארים במרחק קילומטרים רבים מבעיות-הליבה של הסכסוך. לא שהפלסטינים לא ידעו עד כמה היה ברק מוכן להרחיק-לכת בפועל, הם ידעו. אבל ככל שהתאמץ, הוא לא היה יכול להרחיק-לכת די הצורך לספק את "תביעות המינימום" של הפלסטינים.

"השאלה אינה אם ערפאת עשה שגיאות, או אם הן היו מוצדקות", טוענים אגה ומאלי. "השאלה היא אם אפשר להסביר את התנהגותו בגורמים אחרים מלבד אי-יכולתו-לכאורה לשים קץ לסכסוך".¹² בחינה מדוקדקת של התנהגות ערפאת, מראשיתו של תהליך אוסלו ועד לקמפ-דייוויד, מלמדת כי כשלונו בביצוע של קפיצת-הדרך בפסגה לא נבע מאי-יכולתו לשים קץ לסכסוך אלא מסירובו לעשות זאת בתנאים שאינם התנאים שלו. התנאים האלה חורגים הרבה מעבר לנסיגה לגבולות 1967 ולשאלת ירושלים. אפילו היו השאלות כבדות-המשקל האלה נפתרות בקמפ-דייוויד, עדיין לא היה אפשר ליישב בשיחות את "זכות השיבה". שום ממשלה ישראלית לא היתה יכולה להיכנע לתביעה הפלסטינית בעניין זה בלי לחתום על גזר דין מוות לקיום הלאומי של מדינתה. ואילו ההנהגה הפלסטינית לא הסכימה ולא תסכים לסוף הסכסוך בלי להעניק למיליוני הפליטים מ-1948 ולצאצאיהם את "זכות השיבה" לטריטוריה שהיא עכשיו חלק ממדינת ישראל, וכן פיצויים כספיים על נכסייהם

האבודים ועל סבלם. אם ערפאת עשה לפני כן מאמצים גדולים שלא להפחיד את שותפיו הישראלים בדיונים בטרם-עת על "זכות השיבה", הרי בקמפ-דייוויד ולאחריה ניצבה ישראל לראשונה מול מלוא היקפה של התביעה הזאת.¹³ "לא מדובר רק בעניין ירושלים", אמר אבו עלא, הנושא-ונותן הראשי באוסלו ויושב-ראש המועצה המחוקקת הפלסטינית. "שאלת הפליטים מסובכת בעצם יותר משאלת ירושלים. ירושלים נמצאת עמוק בלבו של כל אחד מאתנו, אבל שאלת הפליטים היא זכות שנבעת על-ידי האזרח הפלסטיני".¹⁴

לא זו בלבד ש"זכות השיבה" קודשה בטיטה של חוקה פלסטינית חדשה, שחברה לאחר קמפ-דייוויד בצפייה להכרזת עצמאות חד-צדדית,¹⁵ אלא שמיד אחרי הפסגה, לאורך כמה חודשים, ראו הישראלים המופתעים והמודאגים אוטובוסים עמוסים במאות פלסטינים, המסיירים בשכונותיהם-לשעבר ומחפשים את הבתים שמהם ברחו 52 שנה לפני כן.¹⁶ הרעיון היה ברור. לא יהיה קץ לסכסוך בלי היישום של "זכות השיבה" – החרבת ישראל באמצעות ערעור דמוגרפי.

זה היה מקור הכישלון בקמפ-דייוויד. לדידו של ערפאת, הפסגה לא היתה כלי לפתרון הסכסוך אלא הזדמנות נוספת לממש את "אסטרטגיית השלבים" שלו. ערפאת התנגד לפסגה מהרגע הראשון, אבל לא מפני שלא הוכנה כראוי. לאחר שבע שנים של משא-ומתן עם ישראל, כולל חמש-עשרה פגישות מקיפות בשטוקהולם ובישראל זמן קצר לפני קמפ-דייוויד, הפלסטינים הכירו היטב את העמדה הישראלית. אילולא התעקש ברק על קץ הסכסוך הפלסטיני-ישראלי, ערפאת היה חוטף בשתי ידיים את ויתוריו בתמורה להבטחות מעורפלות נוספות ביחס ל"שלום" פלסטיני-ישראלי. אבל ערפאת לא היה יכול בשום אופן לאשר בחתימת-ידו את סוף הסכסוך בדרכי שלום בלי להשיג את חורבנה של ישראל באמצעים גיאוגרפיים או דמוגרפיים. מכיוון שערפאת היה בטוח שלא יגיע לכך בקמפ-דייוויד, הוא העדיף להימנע לגמרי מקיום הפסגה. תחת זאת, הוא קיווה להעמיד את ישראל מול עובדה מוגמרת של הכרזה חד צדדית על מדינה פלסטינית בגבולות 1967, לכפות על ישראל לסגת לגבולות אלה תחת לחץ צבאי ובינלאומי משולב, ואחר-כך לפתוח בשיחות עם המדינה היהודית המוכה על ההסכם של מעמד-הקבע. לאחר שישראל תוצף במיליוני פליטים, סוף הסכסוך יהיה כינוי נרדף לסוף המדינה היהודית.

לצד הערעור הגיאוגרפי והדמוגרפי, הפלסטינים לא בחלו במהלך הפסגה בקמפ-דייוויד גם בערעור דתי של הלגיטימיות הישראלית, בכך שכפרו בקדושתה של ירושלים ליהדות ולעם היהודי. ערפאת עצמו אמר לקלינטון כי בית המקדש היהודי היה בשכם ולא בירושלים, וכי בשל היותו אדם דתי הוא לא יסכים ששמו יירשם בהיסטוריה כמי ש"אישר את קיומו של מה שקרוי בית המקדש מתחת להר". בעקבותיו הלכו סאיב עריקאת, שהטיל ספק בעצם קיומו של בית המקדש, ואבו עלא, שהסביר כי הטענות היהודיות לגבי בית המקדש אינן אלא מזימה שתכליתה לאפשר לישראל לקבל ריבונות על האתר הקדוש כדי להרוס את המסגדים.¹⁷

ההכחשות הסוחפות האלה של ערכי הליבה של היהדות לא היו רק קלף מיקוח במאבק על הריבונות בהר הבית. הן שיקפו דחייה יסודית של הקשר היהודי לארץ-ישראל (ועל דרך ההרחבה, של זכות הקיום של מדינת ישראל). בגרוסלם פוטט הוצע לכתוב על מצבתה של הפסגה:

כשם שבמשך 2,000 שנות גלות סימלה ירושלים את כיסופיו של העם היהודי לשיבה לציון, כך היתה ההכרה הפלסטינית בקשר היהודי לירושלים העתיקה מאששת את זכותה המוסרית וההיסטורית של ישראל להתקיים בארץ הזאת.

קבלת הקשר היהודי לירושלים כמוה כנטישת התפיסה הערבית שהיהודים הם פולשים בארץ לא-להם, מעין צלבנים עם מחשבים שימהרו לעזוב כלעומת שבאו ... בלי להכיר בקשר העתיק של עם ישראל

לירושלים, הפלסטינים יכולים לדבוק בתפיסה שישראל קיימת רק בכוח הזרוע ולא בזכות.¹⁸

-
- 1 Hussein Agha & Robert Malley, "Camp David: the Tragedy of Errors", *New York Review of Books*, August 9, 2001.
- 2 Deborah Sontag, "Quest for Mideast Peace: How and Why It Failed", *New York Times*, July 26, 2001.
- 3 רון ברנמן, *והרשות נתונה* (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2002), עמ' 329.
- 4 ראו, למשל, Sontag, "Quest for Mideast Peace".
- 5 Agha & Malley, "Camp David". תיאור רוויזיוניסטי דומה מציג העיתונאי הישראלי אמנון קפליוק: "Camp David dialogues", *Le Monde diplomatique*, September 2000 (מהדורת אינטרנט).
- 6 Joel Greenberg, "Arafat's Allies Say He Stands Taller at Home for Firmness at Talks", *New York Times*, July 26, 2000.
- 7 *גרוסלם פוסט*, 6 באוגוסט 2000.
- 8 ראיון עם חסן עספור בא-שרק אל-אוסאט, לונדון, 1 באוגוסט 2000.
- 9 הטלוויזיה של הרשות הפלסטינית, 28 ביולי 2000; אל-חיאת אל-ג'דידה, 28 ביולי 2000.
- 10 אל-דאיי, מסי' 33, 15 ביולי-אוגוסט 2000, ע' 9; אל-חיאת, 24/23 בנובמבר 2000.
- 11 אל-קודס, 18 באוגוסט 2000.
- 12 Agha & Malley, "Camp David".
- 13 ראו, למשל, דבריו של שתי לאל-קודס, 5 ביולי 2000; הראיון עם אבו מאזן באל-חיאת אל-ג'דידה, 19 באוגוסט 2000; הראיון עם אבו עלא באל-איאם, 12 באוגוסט 2000; הראיון עם סאיב עריקאת באל-חיאת אל-ג'דידה ב-11 באוגוסט 2000; הראיון עם חנאן עשראוי ב-*Jerusalem Post Radio*, 26 ביולי 2000; הראיון עם יאסר עבד רבו ברדיו מונטה קרלו בערבית, 20 בספטמבר 2000; הראיון עם דחלאן באל-איאם, 19 באוגוסט 2000; הראיון עם עספור בא-שרק אל-אוסאט, 7 ביולי 2000.
- 14 אל-איאם, 8 באוגוסט 2000.
- 15 שם, 16 בספטמבר 2000.
- 16 ראו, למשל, מעריב, 3 באוגוסט 2000.
- 17 אל-איאם, 30 ביולי 2000; אל-חיאת אל-ג'דידה, 12 באוגוסט 2000; הארץ, 27 ביולי 2000; מעריב, 28 ביולי 2000; Dennis Ross, "Letter to the Editors", *New York Review of Books*, August 9, 2001.
- 18 *גרוסלם פוסט*, 8 בספטמבר, 2000.

פרק 4: למה מלחמה?

ההסברים הפלסטיניים על הסיבות לעימות משתנים בהתאם לזהותו המדויקת של מבקש ההסבר. בבית פנימה, וכן לקהלים ערביים, העימות מתואר כהתקפה ישראלית מתוכננת-מראש, החוליה האחרונה בשרשרת של מעשי זוועה ללא פרובוקציה שמטרתם להנציח את הכיבוש של אדמות ערביות ופלסטיניות. לקהלים מערביים, העלולים לגלות ספקנות כלפי ערפאת לאחר כשלון הפסגה בקמפ-דייוויד, התפרצות האלימות מתוארת כהתפוצצות ספונטנית של זעם שהוצתה בעת ביקורו של שרון בהר הבית ב-28 בספטמבר 2000.

לאמיתו של דבר, ביקור שרון לא הפתיע בכלל את הפלסטינים ולו רק משום שנערך בעקבות תיאום מדוקדק עם הרשות הפלסטינית. לפי שלמה בן-עמי, השר הישראלי לבטחון פנים באותם ימים, ג'יבריל רג'וב הבטיח אישית לבני-שיחו הישראליים כי הביקור לא יעורר שום בעיות ובלבד ששרון לא ייכנס למסגדים. כעבור זמן-מה טען רג'וב כי המהומות התחילו כששרון ניסה להיכנס לכיפת הסלע, וחזר בו. למעשה, שרון לא עשה שום ניסיון להיכנס למסגדים, ולא היתה לו במוחלט שום סיבה לעשות זאת. הוא שמר בקפידה על ההסדרים שהוסכמו עם הפלסטינים.¹

יתר-על-כן, למרות ההסתה האלימה של התקשורת הפלסטינית ולמרות קריאותיהם הברורות של מנהיגי פת"ח וחמאס, ושל בכירי הווקף להפגנות המוניות נגד הכוונה "לחלל את חרם א-שריף",² מספרם של הפלסטינים שהתייצבו בהר הבית היה קטן בהרבה מן הצפוי. בשטח פרצו עימותים מינוריים בין שוטרים ישראלים ובין צעירים פלסטינים שיידו אבנים, אבל אלה היו מוגבלים בהיקף ובעוצמה, והתוצאה שלהם היתה שלושם שוטרים ישראלים פצועים קל וארבעה פלסטינים פצועים. אף לא פלסטיני אחד נהרג.³ רק למחרת פרצה אלימות קשה ולא היה בה שום סממן ספונטני.

לאחר שערפאת שמע על התגובה החלשה לביקור שרון (באותה עת היו על הר הבית עשרות אנשי ביטחון פלסטינים, כולל אנשי כוח 17, המשמר האישי של ערפאת),⁴ הוא ניצל את תפילות יום שישי, במה מסורתית להסתה נגד היהודים, כקרש-קפיצה למלחמתו החדשה. בדרשה מיליטנטית במיוחד קרא המטיף במסגד אל-אקצה למאמינים "לעקור את היהודים מפלסטין". "האם נגיב [על ביקור שרון] רק בידוי אבנים או [רק] בגינוי?" הוא הציג שאלה רטורית, קודם ששלח את המתפללים המשולהבים לסקול את השוטרים הישראליים על ההר באבנים שנאגרו מבעוד מועד. תחת מטח אבנים כבדות, פתחו השוטרים באש ובכך סיפקו לערפאת את מנת ה"שהידים" הראשונה שלו. בינתיים התחילה הטלוויזיה הפלסטינית הרשמית להקרין קטעי סרטים ארכיוניים על האינתיפאדה הראשונה (שהתחוללה בשלהי שנות השמונים ותחילת שנות התשעים), וקול פלסטין השמיע שירי מלחמה שקראו לפלסטינים לקום ולצאת לרחובות.⁵

לפני התפילה הורה ערפאת במישרין למרואן ברגותי ולסגנו, חוסין שייק, לחמש את אנשיהם באבנים, ואחר-כך ברובים, כדי לפתוח באש על עמדות של חיילי צה"ל, על התנחלויות ועל כלי-רכב בכבישים ראשיים.⁶ לא היה צורך בתמריצים. לתנזים היה ניסיון רב בייזום אלימות ומפקדיו, ברגותי במיוחד, ששו אלי קרב. אנשי הארגון הזה מילאו תפקיד בולט במלחמת המנהרה, בספטמבר 1996, וכך היה גם בעימותים האלימים במאי 2000, במלאת חמישים ושתיים שנה ל"נכפה", כפי שהפלסטינים קוראים לתבוסתם ב-1948.⁷ באישורו של ערפאת יצאו פעילי תנזים רבים להתעמת עם חיילי צה"ל באבנים ובבקבוקי-תבערה, ועשרות אחרים, יחד עם שוטרים פלסטינים, היו מעורבים בקרבות ירי עם צה"ל. המאמצים הישראליים הנואשים להשיג הפסקת-אש נתקלו שוב בכפל-הלשון של ערפאת, שהבטיח אישית לברק לעשות כמיטב יכולתו להרגיע את המצב ובה-בשעה הורה לשרשרת הפיקוד שלו להרוג ישראלים במספר גדול ככל האפשר. הוא איים על ישראל במלחמה מתמשכת, אבל כפר בעצם ההשתתפות של כוחות הביטחון שלו בלחימה.⁸

בליל שבת, 29 בספטמבר, זימן ברגותי את מפקדי תנוים למשרדו באל-בירה כדי להעריך את היום הראשון להתנגשויות ואת הדרכים להמשכתן. אחר-כך נשלחה הודעה בפקס למשרדי פת"ח בכל הגדה המערבית ובה קריאה להתקוממות כללית.⁹ כעבור שבוע, בישיבה במטהו של ערפאת ברמאללה, אימצה הנהגת פת"ח אסטרטגיה מלחמתית על יסוד צפי לעימות ממושך שיתיש את ישראל בהתאם למודל הלבנוני. המלחמה ה"גלויה" נועדה להיערך תחת עינה הפקוחה של התקשורת העולמית ולכלול עימותים המוניים בין מפגינים פלסטינים וחיללים ישראלים, כך שתצטייר כהתקוממות עממית של אומה מדוכאת נגד כובש אכזר. המלחמה ה"סודית", שתתפוס יותר ויותר את מרכז הבימה, תכלול התקפות מזוינות על מטרות ישראליות ברחבי השטחים, למשל על כלי-רכב אזרחיים וצבאיים, על התנחלויות וכן הלאה. התקשורת הפלסטינית תמשיך לעורר רגשות פטריוטיים ולהחדיר את הנכונות להקרבה בציבור בכללותו, ובצעירים בפרט.¹⁰

ברגותי שוחר-הקרבות לחץ להסלים את המאבק והציע לעודד אנשי חמאס לבצע פיגועי התאבדות בגדה המערבית ובעזה.¹¹ רגיוב, שהיה בדרך-כלל זהיר יותר, תמך בו והזכיר את האפשרות לפיגועי טרור בישראל עצמה. "אני חושב שלא יהיה קשה להעביר את המלחמה לשטח שלהם ולאזורי המגורים שלהם", אמר בראיון לרשת הטלוויזיה הלויינית אל-ג'זירה יום לאחר ההתפרצות של מעשי האיבה. "אנחנו נבדוק כל צעד בזמן המתאים, לאור הנסיבות שישרתו לדעתנו את עמנו", הוסיף.¹² בעקבות הודעתו של רגיוב צורפו נציגים של חמאס והג'יהאד האיסלאמי לגוף חדש, "הוועד האיסלאמי הלאומי", שהוקם כדי לתאם את המאבק הפלסטיני. לכך נוסף שחרור של עשרות טרוריסטים איסלאמיים ידועים מבתי הסוהר של הרשות הפלסטינית, והצירוף כולו שידר איתות מצמרר על הצפוי בימים הבאים.¹³

"התפרצות האינתיפאדה לא הפתיעה את ההנהגה הפלסטינית", גילה עימאד פלוגי, שר הדואר והתקשורת ברשות הפלסטינית. "הרשות הפלסטינית התחילה להכין את האינתיפאדה הנוכחית עם השיבה מקמפ-דייוויד, לבקשתו של הנשיא יאסר ערפאת, שראה את האינתיפאדה כהשלמה לעמידה הפלסטינית האינתיפאדתית, ולא כמחאה על ביקורו של שרון בחרם א-שריף".¹⁴

גם שני האידיאולוגים הבכירים של אש"ף, סחיר חבש ועותמן אבו גרביה, אישרו את התיאור הזה. חבש הציג את ביצועיו של ערפאת בקמפ-דייוויד, פחות משבועיים לפני שזה פתח במלחמת הטרור שלו, במלים: "האח אבו עמאר [הכינוי המלחמתי של ערפאת] דיבר בלשון של מאמין אמיתי, איש שצופה את האופציה העומדת לפניו ולפני העם הפלסטיני הגדול – עימות". למה עימות? מפני שערפאת הבין כי "הישראלים אינם מסוגלים לספק שלום אמיתי, את שלום האמיצים, שהוא רצה תמיד".¹⁵

חודשיים לאחר שפרצו מעשי האיבה, שב חבש להסביר בהרחבה מדוע הפסגה הכושלת הוליכה באורח בלתי-נמנע לאינתיפאדה. לדבריו, פסגת קמפ-דייוויד הוכיחה בבירור כי ממשלת ברק אינה שותפה אמיתית לשלום וכי האמריקנים לא ילחצו על ישראל לנוע בכיוון הפלסטיני. לכן הגיעו הרשות הפלסטינית והארגונים הפלסטיניים החשובים, ובראשם פת"ח, למסקנה שההתנגדות המזוינת היא האופציה הממשית היחידה להשגת המטרות האסטרטגיות שלהם.

חבש ואבו גרביה הודו בפה מלא כי העימות החדש לא היה תגובה חפוזה לביקור שרון. רחוק מכך, זו היתה "מלחמת עצמאות ושיבה" שתוכננה מראש והוכנה בקפידה, היא של מאבק פלסטיני ממושך בכלל, ושל אינתיפאדת שנות השמונים בפרט:

היא הצטברה במעמקי עמנו ותועלה להתפוצצות לנוכח הסחבת של ממשלת ברק, במשך שנה וחצי, בנוגע לבעיה יסודית – בעיית העצמאות. העצמאות היתה הליבה של האינתיפאדה שפרצה באל-אקצה והתפשטה לשאר הערים, המחנות והכפרים בגדה המערבית וברצועת עזה, וכן לערים הפלסטיניות ולכפרים הפלסטיניים בתוך הקו הירוק [לאמור, ישראל בגבולות 1967].¹⁶

ממדוח נופל, הוגה בכיר של אש"ף ויועץ חשוב לערפאת, מאשר גם הוא את תפקידה של הרשות הפלסטינית בהתפרצות ה"ספונטנית",

האינתיפאדה לא היתה תנועה המונית מנותקת מהרשות הפלסטינית ולא התקוממות עממית אינסטינקטיבית. להפך, בעצם. היא נפתחה בהחלטה מחושבת של הדרגים הבכירים ברשות ורק אחר-כך נהפכה לתנועה עממית. זה קרה מיד לאחר ביקורו של שרון באל-אקצה, בעת שהגופים המדיניים והבטחוניים של הרשות התכנסו והחליטו להגן על אל-אקצה. יאסר ערפאת ראה את הביקור כניצוץ שהיה יכול להצית לא רק את המולדת הפלסטינית אלא גם את המצב מעבר לגבולות פלסטיין. בהתאם לכך התקבלו החלטות על הכנות קונקרטיות, והכוחות השונים של הרשות ערכו אספות שבהן הוחלט לשגר את הלוחמים לאל-אקצה ביום שישי.

"לתנועה הזאת ניתן צביון צבאי מהיום הראשון", המשיך נופל.

[האינתיפאדה] נפתחה בדם ובקליעים במתחם אל-אקצה כבר ב-28 וב-29 [בספטמבר], ונמשכה כך עד היום. אם נחזור להיסטוריה של התנועה, נגלה כי לא עבר יום בלי נשק או בלי אנשים חמושים שתרמו את חלקם לעימות. עימותים מזוינים התחילו ביום שישי, 29 בספטמבר, נמשך בהופעתם של לוחמים חמושים בהפגנות ובהשתתפותם בירי על התנחלויות סמוכות לכפרים הפלסטיניים, ונע בהתמדה לקראת השתתפות מלאה של הרשות בלחימה. אבל אפילו האנשים החמושים, שהשתתפו בלחימה מתחילתה, לא היו בלתי-קשורים לרשות הפלסטינית, לארגונים שלה, או למפלגת השלטון [כלומר, פת"ח]. הסיבה לכך היא שהנשק נמצא בעיקר בידי הרשות הפלסטינית ומפלגת השלטון, ואינו זמין לציבור בכללותו, למעט מספר מוגדר של אנשים שקיבלו נשק במועד זה או אחר.¹⁷

מרואן ברגותי, שהיה עתיד להיעשות יותר מכל אדם אחר לסמל מלחמת הטרור של ערפאת, התבטא בכנות דומה. בתשובה לשאלתו של מראיון מצרי אם הוא סבור שערפאת רוצה להפסיק את המלחמה, ענה, "המשך האינתיפאדה משרת את האינטרסים של הרשות הפלסטינית, שהגיעה לקיפאון בשיחות. הניסיון מראה כי משא-ומתן אינו יעיל בהעדר התנגדות בשטח, משום שהישראלים מוכנים לשמוע רק את עצמם, וארצות-הברית משוחזת לגמרי לטובת המדינה היהודית".¹⁸ בראיון אחר הודה ברגותי בגאווה בתפקידו המכריע בייזום המלחמה. "ידעתי", אמר, "כי סוף ספטמבר הוא המועד האחרון להתפוצצות, אבל כששרון ביקר במסגד אל-אקצה, זה היה הרגע המתאים ביותר לפרוץ האינתיפאדה".

בערב שקדם לביקור השתתפתי בדיון בתחנת טלוויזיה מקומית וניצלתי את ההזדמנות לקרוא לציבור לבוא לאל-אקצה בבוקר, כי לא היה אפשר להעלות על הדעת ששרון יבקר בחרם א-שריף כדבר המובן מאליו וילך לדרכו בשלום. סיימתי ובאתי לאל-אקצה בבוקר ... ניסינו ליצור עימותים, אבל ללא הצלחה בגלל חילוקי-הדעות שהתגלו עם אנשים אחרים במתחם אל-אקצה באותו זמן ... אחרי ששרון עזב, נשארתי שעתיים עם כמה אנשים אחרים ודיברנו על אופן התגובה בכל הארץ ולא רק בירושלים. התקשרנו אל כל הפלגים [הפלסטיניים]

... הכנתי עלון בשם הוועדה העליונה של פת"ח, בתיאום עם האחים [למשל, חמאס], שבו קראנו לתגובה על מה שקרה בירושלים.¹⁹

האופי האכזרי של מלחמת ערפאת תאם היטב את הטוטליות של מטרותיו. בניגוד למאמציו לשכנע את דעת הקהל העולמית בכך שמטרות העימות היו מוגבלות – סוף ה"כיבוש" הישראלי בגדה המערבית וברצועת עזה – ההנהגה הפלסטינית וכלי התקשורת הנתונים בשליטתה ההדוקה עמלו קשות כדי להבהיר לפלסטינים את המטרה הסופית של המלחמה: חורבן המדינה היהודית.

זרם בלתי-פוסק של הכרזות מדיניות, כתבות בעיתונות ושידורים בתקשורת האלקטרונית, שנפתח בקמפיין דייוויד והתעצם אחרי פרוץ מעשי האיבה, עודד, יותר מכך – הסית, את הפלסטינים להקריב את חייהם ל"טובת הכלל". ישראל הוכפשה יומיום, והוצגה כאיום מחריד על קיומו של העם הפלסטיני ועל קיומה של "האומה הערבית" בכלל. תשדירים המהללים את סלאח א-דין ובהם תמונות אלימות של עימותים בין חיילי צה"ל ופורעים פלסטינים הוקרנו מדי יום ביומו בטלוויזיה של הרשות הפלסטינית במה שתואר יותר ויותר כמאבק קיומי הרה-גורל בין שתי קהילות שאינן יכולות לחיות זו בצד זו. "מאז עומר [הח'ליף שכבש את ארץ-ישראל בשנת 638] וסלאח א-דין לא ויתרנו על זכויותינו המקוריות בירושלים ובאל-אקצה, בירושלים שלנו, בפלסטין שלנו", כך נשמע קטע פרשנות טיפוסי בטלוויזיה הרשמית של הרשות הפלסטינית.

אם הזמן הוא [אמת-מידה] לקיום, הרי שקיומה הזמני של ישראל מונה רק חמישים ושתיים שנה ואילו אנו, הערבים הפלסטינים, חיים כאן אלפי שנים, ואנו, האוכלוסייה הילידית, נגרש לבסוף את הפולשים, ולא משנה כמה זמן יידרש לכך.²⁰

בראיונות ערוכים-היטב עם "אנשים פשוטים" לאחר כשלוש השנים בשיחות בקמפיין דייוויד הוקרנו התבטאויות עממיות לאורך כל שעות היממה. מקצתן היו שבחים נרפסים: "אנחנו אומרים לערפאת, 'אתה המנהיג. המשך בדרכך עד לשחרור ירושלים וכל פלסטין – מראש הנקרה עד רפיח'". אחרים היו מפורשים יותר: "אנחנו רוצים לשחרר את השטחים הפלסטיניים – בין שנכבשו ב-1967 ובין שנכבשו ב-1948 – ... כל השמידים נפלו כדי שפלסטין תחיה וכדי שהעם הפלסטיני יוכל לדבוק באדמתו ובזכויותיו ... נילחם עד טיפת דמנו האחרונה למען ארצנו ומולדתנו".²¹

ערפאת מכר לתושבי הגדה המערבית ועזה את האמונה שוויתורים מסכנים את עצם קיומם של הפלסטינים. לפי טיוטת החוקה שהוגשה לערפאת ביולי 2000, פלסטין היא השמורה הבלעדית של העם הפלסטיני – "הפיקדון של העם הפלסטיני לדורותיו, וזכויותיו הלאומיות הן המורשת המשותפת של כל הפלסטינים. חובתם של הפלסטינים לשמור עליה, להעבירה מדור לדור, ולהגן עליה".²²

סח'ר חבש טרח להבהיר את משמעות הדברים בתנאי המסוים הזה. "הניסיון **מלמד כי בלי הקמת מדינה דמוקרטית בכל פלסטין לא יהיה שלום**", הכריז בנאום פומבי בשם ערפאת, חודשים-מספר לאחר פרוץ מעשי האיבה:

אנו עוברים דרך שלבי מאבק שיאפשרו לנו לגרום לחברה הציונית להיפטר מהציונות מכיוון שלא יכול להיות דו-קיום בין הציונות ובין התנועה הלאומית הפלסטינית. היהודים חייבים להיפטר מהציונות, שהשקיעה אותם בשרשרת עימותים שאינם משרתים את האינטרסים שלהם. תחת זאת הם צריכים להיות אזרחים במדינת פלסטין הדמוקרטית שתיכון בעתיד.²³

- 1 ג'רוסלם פוסט, 4 באוקטובר 2002; מעריב, 6 באוקטובר 2000; גלעד שר, במרחק נגיעה (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2001), עמ' 287.
- 2 אל-איאם, 27 בספטמבר 2000.
- 3 ג'רוסלם פוסט תעריב, 29 בספטמבר 2000; אקונומיסט, 7 באוקטובר 2000, עמ' 61.
- 4 קול ישראל, 29 בספטמבר 2000.
- 5 Lee Hockstader, "Street Army Spearheads Arab Riots", *Washington Post*, October 7-9, 2000.
- 6 Ehud Ya'ari, "Super-Intifada", *Jerusalem Report*, October 23, 2000, p. 19; Khaled Abu Toameh, "Militia King", *Jerusalem Report*, November 6, 2000, p. 23.
- 7 על עימות הנפבה 2000 ראו, למשל, ידיעות אחרונות, 14, 15, 16, 18, 19, 21 במאי 2000.
- 8 קול פלסטין, 30 בספטמבר 2002; מעריב, 2 באוקטובר 2000; ידיעות אחרונות, 4 באוקטובר 2000.
- 9 Hockstader, "Street Army".
- 10 רוני שקד, "הפקודות יצאו מלשכת הראיס", ידיעות אחרונות, המוסף לשבת, 13 באוקטובר 2000.
- 11 הראיון עם ברגותי בלה רפובליקה, רומא, כמצוטט בידיעות אחרונות, 16 באוקטובר 2000.
- 12 אל-ג'זירה, דוחה, 1 באוקטובר 2000.
- 13 הראיון עם ברגותי באל-מוסאואר, 10 בנובמבר 2000; ידיעות אחרונות, 11 באוקטובר 2000.
- 14 אל-איאם, 6 בדצמבר 2002.
- 15 אל-חיאת אל-ג'דידה, 20 בספטמבר 2000.
- 16 שם, 7 בנובמבר ו-7 בדצמבר 2000.
- 17 "נקודות מבט על התפתחות האינתיפאדה ועל מטרותיה", מגילת אל-דיראסאת אל-פילסטיניה, מסי' 47 (קיץ 2001), עמ' 44-45.
- 18 אל-מוסאואר, קהיר, 10 בנובמבר 2000.
- 19 אל-חיאת, לונדון, 29 בספטמבר 2001.
- 20 הטלוויזיה של הרשות הפלסטינית, 2 באוקטובר 2000.
- 21 שם, 26 ביולי 2000.
- 22 אל-חיאת אל-ג'דידה, 22 ביולי 2000.
- 23 אל-חיאת אל-ג'דידה, 30 בינואר 2001.

פרק 5 : עיניים להם ולא יראו

בחוכמה של לאחר מעשה, שיעור האמונה העיוורת שהשקיעו הישראלים באוסלו נראה ממש מדהים. לצוות המשא-ומתן לא נקבעו מטרות סופיות ולא הותוותה מפת דרכים שתנחה אותו. לא היו דיונים רציניים על הכיוון של התהליך כולו; חברי הצוות הישראלי ושולחיהם אפילו לא היו מודעים זה לחזון השלום של זה. "היסטוריונים שיחקרו בעתיד את המשא-ומתן לאחר אוסלו אי' יגלו שחברי הצוות הישראלי קבלו על כך שהם לא ידעו לאשורו מה היעד הצפוי של המשא-ומתן", כתב יאיר הירשפלד, איש אוניברסיטת חיפה שניהל את השלבים הראשונים של שיחות אוסלו. וזאת, בניגוד חריף למשלחת הפלסטינית שידעה היטב כי מטרתה הסופית היתה "בסיס למדינה פלסטינית עתידה"¹.

יוסי ביילין סיפק מידע מפורט עוד יותר. כשנשאל בראיון ב-1997 אם רבין, פרס או הוא עצמו הבינו בצאתם לשיחות תהליך אוסלו כי התהליך יביא באופן בלתי-נמנע להקמת מדינה פלסטינית, ענה. "לא. מעניין מאוד לציין ששיחות הנפש על 'לאן התהליך הולך' התנהלו רק בין הצדדים. לא בתוכם. שיחות כאלה היו בין הפלסטינים לבינינו, ואחר-כך בין אנשי הליכוד לבין אנשי העבודה. אבל בתוך מפלגת העבודה ובתוך הממשלה ובתוך צוות המשא-ומתן אינני זוכר שום דיון אמיתי ונוקב על פתרון הקבע".

המראיין נדהם. "אני לא מבין. ב-1992 נבחרה ממשלה. ב-1993 יצרתם את תהליך אוסלו. בשום שלב לא שאלתם את עצמכם לאן כל זה מוביל?"

"לא".

"לא שוחחת מעולם עם רבין על המשמעות של אוסלו בטווח הארוך?"

"אף פעם".

"ועם פרס?"

"גם עם פרס לא דיברתי על כך".

"כלומר, הולכים לתהליך היסטורי שאין דרמטי ממנו ובשום שלב לא אומרים 'רגע, בוא נעשה חושבים', נבדוק לאן אנחנו בעצם הולכים?"

"אצל רבין, הימנעות מדיון בהסדר הקבע היתה מעין מדיניות. הוא דחק את זה, הוא הדחיק את זה. אחרי מותו ישבתי עם לאה רבין ואמרתי לה – אם מישהו יכול לדעת על איזה הסדר קבע רבין חשב, זו רק את. היא אמרה לי – 'תראה, אני לא יכולה להגיד לך. הוא היה מאוד פרגמטי, שנא לעסוק במה שיהיה בעוד הרבה שנים. הוא חשב על מה יהיה עכשיו, עוד מעט. עד כמה שאני יודעת, לא היתה לו תמונה ברורה מאוד של מה יהיה הסדר הקבע'. רבין חשב שזה יתגלגל, ראה איזה משהו אינסטרומנטלי כזה, איזושהי אוטונומיה שאולי תהיה מדינה ואולי לא תהיה. לא היתה לו תמונה ברורה".

"ובכל זאת, כאשר הממשלה אישרה את הסכם אוסלו בדיון חפוז ושטחי, כמעט ללא ויכוח, אתה היית מוטרד?" שאל המראיין.

"זה היה מדהים, מדהים. הרי אני דיברתי עם האנשים האלה משך עשרות שנים והם התנגדו לכל מיני הצעות שלי בעניין אש"ף, כמו אריות... ופתאום רבין מביא הסכם עם אש"ף וכולם בעד".²

ערפאת הוא אדם ומנהיג ששגשג על אלימות זה יותר מארבעים שנה, וניצל כל הזדמנות להפר את הסכמי השלום של אוסלו. מדוע אם כן השלימה ממשלת ישראל עם ההפרה הזאת, הזדונית והחוזרת ונשנית, של הסכמים חתומים? איך הפך אש"ף מהאויב הכי בלתי-מתפשר של ישראל לשותף נאמן לשלום? בצפון אירלנד, פירוק הנשק של כל הארגונים הצבאים למחצה היה תנאי מוקדם לכל תהליך השלום. בגדה המערבית וברצועת עזה, ממשלת ישראל ראתה את התחמשותו של אש"ף בעשרות אלפי כלי-נשק, חרף הרקורד הטורריסטי שלו הגרוע בהרבה, כמפתח לשלום וביטחון. מנין באה האמונה העיוורת הזאת?

במישור אחד התשובה היא שאיש אינו אוהב להודות בכישלון, ודאי לא פוליטיקאים, קל וחומר פוליטיקאים שעלולים להתגלות כמי שהימרו על גורל עמם. "היו לנו הרבה ספרים מלאים בהפרות", סיפר חבר בצוות המשא-ומתן הישראלי באוסלו לעיתונאית אמריקנית. "ראיתי את רבין ופרס זועמים על המרורים שהפלסטינים האכילו אותם. אבל אילו הודו בכך בפומבי, כל אחד בישראל היה אומר, 'אתם בחרתם בהם. עכשיו אתם אומרים שהם הפרו את כל ההסכמים, שאי-אפשר לסמוך עליהם. בסדר. אתם עשיתם את השגיאה. אז תודו שצריך לעשות משהו'".³

אבל לדידו של שר החוץ פרס, הודאה כזאת היתה הרבה יותר מהודאה בטעות סייסמית בקריירה פוליטית ארוכה ומכובדת שראשיתה בשנות הארבעים של המאה העשרים. בעיניו, הסכם אוסלו היה לא רק סוף הסכסוך הפלסטיני-ישראלי, זה נועד להיות השלום שישים קץ לכל המלחמות, מקדש של "מזרח תיכון חדש" שייבנה על-פי המודל של הקהילה האירופית ואשר בו יבואו דמוקרטיזציה, שיתוף-פעולה, ושגשוג אישי על מקומן של שנאות ואיבות בנות אלפי שנים. כשערפאת ואש"ף הצטרפו לתהליך אוסלו, הם נעשו לשותפיה של ישראל באודיסיאה היסטורית כבירה; ואם הם שכחו עובדה זו פה ושם, היה צריך להחזירם בעדינות אל המסלול. כל זמן שהשותפות עמדה בעינה, ההצלחה הסופית היתה מסקנה מחויבת המציאות.

"אני סבור כי מה שחשוב באמת בתהליך שלום הוא ליצור פרטנר יותר מאשר ליצור תוכנית", טען פרס. "תוכניות אינן יוצרות פרטנרים אבל אם יש שותף אפשר לשאת-ולתת על תוכנית".⁴ ומה קורה אם הפרטנר אינו ממלא את התפקיד שהוקצה לו? "אנו עוצמים עיניים. איננו מותחים ביקורת כי אנו חייבים ליצור פרטנר למען השלום".⁵

יוסי ביילין, בן-חסותו של פרס במשך שנים רבות והאדריכל הראשון במעלה של תהליך אוסלו, נטה גם הוא לטהר את הכוונות ואת היעדים הפלסטיניים ובד בהתעלם מהפרות שערורייתיות של הסכמים חתומים או לתרץ אותן. במאי 1994, כשערפאת אמר למנהיגים מוסלמים ביוהנסבורג כי הסכמי אוסלו היו הסדר זמני שנועד להביא בסופו של דבר לחורבנה של ישראל, ביילין פטר את הדברים האלה כ"דברי הבל" ואילו פרס תירץ אותם כביטוי לקושי שיש לערפאת להשלים עם מציאות חדשה. "בניגוד לאחרים משני צידי המתרס", טען ביילין, "לא היו לי שום אשליות לגבי ערפאת. מעולם לא ראיתי בו מנהיג עולמי חשוב. אני חושב שהוא עשה המון שטויות. הוא היה יכול להגיע להישגים רבים עבור עמו לפני שנים רבות מאוד, אבל הוא יכול לאסוף בהיסטוריה שלו כמעט את כל השגיאות שבעולם. ולמרות כל הדברים האלה, לצערי הרב אין לו תחליף".⁶

גישה זו עושה את תהליך אוסלו למקרה היחיד בהיסטוריה הדיפלומטית שבו אחד הצדדים החתומים על הסכם שלום היה מועד מראש, בתוקף עצם חתימתו, להפרה סיטונית של ההסכם. היו, כמובן, הרבה הסכמים דו-צדדיים שצד אחד או שני הצדדים לא חתמו עליהם בתום-לב. בספטמבר 1938, אם להציג דוגמה בולטת, אדולף היטלר חתם על הסכם מינכן בכוונה מפורשת להשתמש בו כ"סוס טרויאני" להריסת

צ'כוסלובקיה. כעבור חמישים וחמש שנה חיקה ערפאת את האסטרטגיה הזאת בהסכם אוסלו. למרבה האירוניה, אם הצ'כים לא היו יכולים לעשות הרבה בשל נחיתותם הצבאית הבולטת ומפני שהקהילה הבינלאומית בגדה בהם, הרי באוסלו הצד החזק הוא שאפשר לצד החלש ממנו בהרבה להפר את ההסכם מבלי להיענש, ועשה זאת אך ורק כדי "ליצור פרטנר", או ליתר דיוק – כדי לשמור על פסאדה של שותפות. בניסוח של פרס, "אין לשכוח שערפאת הוא המנהיג הפלסטיני הראשון שהסכים להגיע להסכם של פשרה, ובשטח חשובים המעשים, לא הדיבורים".⁷

אבל אפילו בעת ש"המעשים בשטח" עמדו בניגוד גמור להסכם, לא הותר להם להפריע ל"שמירה על השותפות". בשלהי אוקטובר 1993, כשמחבלים אנשי פת"ח, ארגונו של ערפאת, רצחו אזרח ישראלי, תיאר ביילין את המעשה כ"שירת הברבור של הטרור הפלסטיני". משהתברר שהרצח הזה מבשר התחלה של נחשול טרור במקום את סוף הטרור, התחלפה מעט-מעט האבחנה האופטימית של ביילין בהשלמה פטליסטית. "הפיגוע בירושלים הוא לא הראשון וגם לא האחרון", אמר לקבוצת חברי קונגרס אמריקנים שביקרו בישראל לאחר הרצח של ארבעה בני-אדם בפיגוע התאבדות באוטובוס בירושלים באוגוסט 1995. "כל אלה שאומרים שאם נעזור את תהליך השלום ייעצר הטרור, שכחו שבין השנים '56 ל-'67 היו פחות נפגעי טרור יחסית לשנים אחרות. האם לפיכך תומכים אותם אנשים בהחזרת השטחים?"⁸

ביילין שכח לומר לאורחיו הנכבדים שהשקט היחסי בין 1956 ו-1967 נבע מכך שישראל הרסה את תשתית הטרור בעזה ב-1956, במהלך מבצע סיני (והמצרים נמנעו מבנייתה-מחדש בעשור הבא), וממצב ההתפתחות העוברי של ארגוני הטרור הפלסטיניים שהתחילו לפעול רק באמצע שנות השישים. במה שקשור לאכזריות, למספר הנפגעים ולתדירות החדירה ללבה של ישראל, הרי הפיגועים בעידן אוסלו היו ללא כל מקבילה בתולדות המדינה. פיגועי הטרור לפני 1967 התרחשו זמן רב לפני שישראל חתמה על הסכם שלום עם אש"ף, ואילו עכשיו היא ניצבה מול מערכת טרור שהפרטנר הרשמי שלה לשלום מחל עליה ותמך בה בשתיקה.

אבל התעלומה הגדולה ביותר האופפת את אוסלו נקשרת להתנהגותו של ראש הממשלה ושר הביטחון יצחק רבין, איש שהקדיש את כל חייו לביטחון הלאומי של ישראל, ואשר אילולא אישר את תהליך אוסלו, לא היה התהליך הזה ממריא.

בשונה מביילין, רבין לא הגיע לאוסלו מעמדה אידיאולוגית המטיפה לשלום באמצעות ריצוי היריב והקרבה עצמית. הוא היה נציג הגישה ה"אקטיביסטית" ליחסי ישראל-ערב, שטענה כי השלום יהיה אפשרי רק כשהערבים יבינו כי אין ביכולתם להחריב את ישראל בכוח הנשק. לא היו לו אשליות ביחס למזרח תיכון חדש שעומד בפתח, אבל הוא נדחף מכוח האמונה בקיומו של "חלון הזדמנויות" ייחודי להשגת שלום בין ישראל ושכנותיה הערביות, שנפתח עם תום המלחמה הקרה וקריסת ברית-המועצות, התומכת הראשית של הרדיקליזם הערבי. הסכמים כאלה, קיווה רבין, ירככו במידה גדולה את ההתפתחויות המסוכנות ביותר הניצבות בפני ישראל בפרוס המאה העשרים ואחת: התפשטות הרדיקליזם האיסלאמי והמירוץ האזורי להשגת נשק גרעיני.⁹

העדפתו הראשונה של רבין היתה לנסות להשיג הסכם עם סוריה, שנראתה לו כמפתח לשלום אזורי. לאחר החתימה על חוזה השלום הישראלי-מצרי נשארה סוריה האויב הקשה ביותר על גבולותיה של ישראל והמדינה היחידה שהיתה עלולה להציג איום קיומי על המדינה היהודית. שליטה, חאפז אסד, נראה כאדם מסוכן אך רציונלי והיה מקום לצפות כי הוא יבין שהשלום יועיל לאינטרסים הלאומיים של ארצו וגם יעמוד בדיבורו. הסכם עם סוריה היה סולל את הדרך לשלום עם לבנון, שנמצאה זה כבר תחת שלטונה-בפועל של סוריה, ובסופו של דבר עם הפלסטינים, שהיו עשויים להתיישר לפי בעלת-בריתם הערבית החזקה.

רק לאחר שהתברר לרבין כי אסד אינו מוכן לפתוח פרק חדש וכי השיחות בושינגטון עם המשלחת הפלסטינית מהשטחים נקלעו למבוי סתום, רק אז הסכים באי-רצון להאיץ את שיחות אוסלו. ועם זאת, אי-האמון הבסיסי שרחש לאש"ף הניע

אותו להשקיע מאמצים רבים בכינון ערוץ תקשורת ישיר עם המשלחת "הפנים" הפלסטינית בווינגטון (שהורכבה מנציגים מן השטחים), אלא שערפאת בלם אותו שוב ושוב.¹⁰ אפילו כאשר רבין הבין כי אוסלו נותרה בגדר "המשחק היחיד בעיר", הוא נשאר בלתי-מרוצה מהתקדמות השיחות, עד כדי כך שהשעה אותן לכמה ימים בתחילת יוני 1993, בלי לתת הסבר לצוות הישראלי באוסלו, כדי לנסות להשיג בעצמו עסקה טובה יותר. חבר הכנסת אפרים סנה, שניהל בשם רבין את הגישושים הסודיים אצל הפלסטינים, נשלח ללונדון ונשא-ונתן שם בחשאי על טיוטת הסכם עם נביל שעת'. הנוסחה הזאת היתה נוחה לישראל מזו שהושגה באוסלו, והתנתה את ההכרה של ישראל באש"ף, בין השאר, בהפסקת פיגועי הטרור לחצי שנה. אבל הסירוב של ערפאת היה מוחלט. רבין המאוכזב נאלץ אפוא לשוב לשיחות אוסלו, שהבשילו לבסוף את הצהרת העקרונות.

במערכת הבחירות לכנסת ה-13, ב-1992, הבטיח רבין להשיג הסכם ישראלי-פלסטיני בתוך תשעה חודשים. מכיוון שאוסלו הציעה לו את האפשרות היחידה לעמוד בהבטחתו, הוא קפץ על ההזדמנות, בלי להתחשב בסכנות ובאי-הוודאויות. בספרו *ניווט בשטח מסוכן* סיכם סנה, "כך הגיעו הפלסטינים אל ממשלת ישראל באפיק שהיה פחות חשדני כלפיהם, פחות זהיר, יותר להוט להסכם כלשהו, ויותר נוטה לויתורים".¹¹

אי-האמון של רבין באוסלו הושפע גם מהחשד העמוק שהגה כלפי שני האדריכלים הראשיים של ההסכם. העוינות העמוקה לשמעון פרס, שתלווה אותו עד יום מותו, הועמקה ב-1974, כששניהם התחרו על מקומה של גולדה מאיר שנאלצה להתפטר מראשות הממשלה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. רבין ניצח בסופו של אותו מירוץ, אבל פרס, שלא השלים עם התבוסה, ניצל את מעמדו כשר הביטחון כדי לחתור בכל הזדמנות תחת ראש הממשלה. רבין הממורמר קרא לו בספר זכרונותיו, *פנקס שירות*, "חתרן בלתי נלאה", והכינוי הזה דבק בפרס לאורך שנים רבות. מידה דומה של בוז הגה רבין לביילין, שנקרא בפיו "הפודל של פרס", וגם זה היה כינוי שהסב נזק רב לקריירה הפוליטית של בעל הדבר.

רבין, שנאלץ להשלים עם כך שיריבו שוחר הנקם יכהו כ"מספר שניים" בממשלתו, היה נחוש בדעתו לצמצם ככל האפשר את תפקידו של פרס בתהליך השלום. על פי ביילין, רבין אישר מלכתחילה את שיחות אוסלו כתחבולה להעסיק את פרס בזמן שהוא עצמו התרכז במשא-ומתן עם סוריה.¹² אבל אם זו היתה הכוונה היא התבססה על הערכה לוקה בחסר לכישוריו של פרס, מי שמיהר להפוך את אוסלו לערוץ השיחות הראשי עם הפלסטינים. לפי ממדוח נופל, פרס ביקש מהנהגת אש"ף לטרפד את שיחות ווינגטון כדי להכריח את רבין לאשר את עסקת אוסלו.¹³ רבין נכנס לתהליך אוסלו בלא התלהבות. תחילה החליט לא לנסוע לווינגטון לטקס החתימה, כדי להימנע מללחוץ את ידו של ערפאת. כששר החוץ האמריקני וורן קריסטופר טלפן אליו ואמר שהנשיא מבקש ממנו אישית להשתתף, הוא ענה: "אני אבוא; אין לי ברירה".¹⁴

בנאומו בכנסת, זמן קצר לאחר שובו מטקס החתימה, הודה רבין כי "לא ידענו שזה יהיה כל כך קשה. יש מאות פרטים שלא העלינו על הדעת. אני רק מקווה שבנושא הביטחוני, שהוא החשוב ביותר, נגיע לסיכומים תוך חודשיים".¹⁵ ספקנותו של רבין גברה, מן הסתם, שבעתיים לאחר פגישת העבודה הראשונה שלו עם ערפאת בקהיר, ב-6 באוקטובר 1993. בצאתם משיחה בת שעה וחצי בארבע עיניים, המשיכו שניהם לישיבה עם המשלחות המלאות ועם הנשיא מובארק, ובישיבה זו אמר רבין שהוא גילה לתדהמתו כי "יש לנו שתי נוסחאות שונות של הסכם אוסלו". "אנו ניצבים מול פירושים סותרים של עניינים שקודם נראו לי ברורים", אמר. "חבל שלא פגשתי אותך [את ערפאת] לפני החתימה, כי יש עניינים שהיה צריך להבהיר לך. יש נושאים שאיני יכול להתפשר עליהם כי הם נוגעים בבטחון ישראל".¹⁶ כעבור כמה שבועות, בנובמבר 1993, נתן רבין ביטוי לדאגות חדשות ביחס לשותפו לשלום. "אש"ף הוא ארגון פוליטי וארגון טרור, ולא מדינה ריבונית", אמר.

"אפילו החמאס יותר מאורגן ופחות מושחת מאש"ף... אש"ף הוא ארגון לא נקי משום שחלק מהכספים שמתקבלים זורמים לכיסים פרטיים". כעבור כמה חודשים, רבין עדיין כינה את ערפאת בלעג "פטפטן גדול... אמן ההישרדות, אבל הבנאי של לא-כלום, עד עכשיו".¹⁷ אפילו בפברואר 1994, רבין הפגין עדיין ספקנות רבה לגבי המחויבות לשלום של אש"ף. לשריו אמר כי הארגון הסכים לתהליך, "אך רק אלוהים יודע כמה זמן זה יחזיק מעמד", והוסיף כי ההסכמה של אש"ף להשתתף בתהליך היתה הדבר היחיד שגוף זה "נתן" בפועל משום שעד לאותו מועד: "בכל שאר הדברים, אנחנו הנותנים והם המקבלים".¹⁸

כל הדברים האלה מנעו את רבין מלהיוועץ במהלך שיחות השלום בצה"ל או בגורמי ביטחון אחרים, ובמיוחד השב"כ. רבין הסביר אחר-כך כי לא התייעץ עם הצבא משום שסבר כי חשוב שהחלטה תהיה אך ורק של הדרג המדיני.¹⁹ טענה זו נשמעת מפוקפקת ביותר לאור העובדה שרבין לא היסס בכלל לערב את הצבא גם בשיחות הבאות על הסכם עזה ויריחו וגם ב"מכירת" ההסכם למערכת הפוליטית ולציבור הישראלי בכללותו. למשל, במאמץ למנוע את ש"ס מלפרוש מהקואליציה במחאה על הצהרת העקרונות, שלח רבין את הרמטכ"ל אהוד ברק ואת סגנו, אלון אמנון שחק, לשכנע את הרב עובדיה יוסף, המנהיג הרוחני של ש"ס, שעסקת אוסלו עונה על צורכי הביטחון של ישראל. קשה להבין איך הצליח ברק למכור לרב את "הגבינה השוויצרית", כפי שכינה את ההסכם, אבל אין ספק שהוא הרגיע אותו די הצורך להשאיר את ש"ס בקואליציה.²⁰

משנכנס לעסקה עם פרטנר שתיעב ואשר לא עורר את אמונו, בלי מושג ברור על מטרותיה הסופיות או על תוצאותיה לטווח ארוך, המשיך רבין להתקדם כאחוז דביק. הוא הבהיר שוב ושוב את מורת-רוחו אבל סירב לעשות ולו משהו כדי להפסיק את התהליך.

באמצע אוקטובר 1993 היה ראש הממשלה "מאוכזב. מצב-רוחו שפוף". לא זו בלבד שערפאת לא גינה את המשך הרצח של ישראלים בפיגועי טרור ולא התרחק מארגון חמאס, הוא השתדל לשכנע את בני-שיחו הישראלים לשחרר את המנהיג הרוחני של חמאס, שיחי' אחמד יאסין. במקום לנסות ללחוץ על ערפאת לקיים את התחייבויותיו הפורמליות, רבין פיתח את התזה האוקסימורונית שיהיה אפשר להשיג היענות פלסטינית באמצעות אי-היענות. הוא חשב כי אל לה לישראל לדרוש מערפאת לדבוק בהתחייבויות שחתם עליהן, קל וחומר למתוח עליו ביקורת בפומבי על שאינו עושה כן, כי בכך היא רק תחליש את המנהיג הפלסטיני. תחת זאת, העריך, על ממשלת ישראל לנסות לחזק את מעמדו של ערפאת באמצעות ויתורים חד-צדדיים נוסף על אלה שהוסכמו בהצהרת העקרונות, למשל לשחרר אסירים פלסטיניים במספרים גדולים ולהרשות לפליטים שברחו במלחמת ששת הימים לשוב לגדה המערבית. בשלהי אוקטובר-תחילת נובמבר 1993, כששלושה ישראלים נרצחו בפיגועי טרור (ובכלל זה פיגוע מעשה-ידיו של פת"ח, ארגונו של ערפאת), הודיע רבין כי אינו רואה את ערפאת אחראי למניעת פיגועי טרור של פלסטינים המתנגדים להסכם השלום. בדומה לכך תירץ את הקריאה הגלויה של אש"ף להמשך החרם הערבי נגד ישראל כמאמץ מובן להקנות תנופה למשא-ומתן.²¹

ערפאת ניצל את הגישה הפייסנית הזאת והעמיד את הסבלנות של רבין במבחן בלתי-פוסק. בדצמבר 1993, למשל, זעם רבין על התנהגותו של ערפאת עד כדי כך שהודיע לכנסת כי ישראל תשמור על הזכות לסכל פיגועי טרור מאזורי עזה ויריחו, לרבות באמצעות מרדפים חמים, גם אחרי שצה"ל ייסוג מהשטחים האלה. אבל כשהפלסטינים מחו על כך, בטענה שההודעה סותרת את הצהרת העקרונות, רבין מיהר לחזור בו והכריז שלא יהיו סיכולים של פעולות טרור.²²

באביב 1994, כשצה"ל יצא מעזה ומיריחו, רבין לא האמין עוד כי אש"ף, "ללא בג"ץ וצ"ים", אכן יטפל במחבלים אנשי חמאס בעילות גדולה בהרבה ממה שישראל הדמוקרטית מסוגלת לעשות. בפתיחת מושב הקיץ של הכנסת קבע כי הטרור הוא תוצאה טבעית של הסכמי אוסלו, אף כי הביע את אמונתו שמעשי טרור נוספים לא

יעצרו את רכבת השלום. בשיחות פרטיות הוא גילה מידה קטנה יותר של אופטימיות ואפילו הודה כי טעה בהערכת העניין שהיה לערפאת בהשגת שלום, ובכל זאת קיווה עדיין כי התהליך יצליח, למרות ערפאת. אתם שואלים אותי, אמר בישיבה של סיעת העבודה בכנסת, אם ערפאת יעמוד בהתחייבויותיו. הבעיה היא שאש"ף של ערפאת הוא הפרטנר היחיד שלנו בין הפלסטינים.²³ כך קרה שרובין נדחק, ביסודו של דבר, לקבל "פרטנר" לשלום בלי לקבל שום דבר מהפירות האמיתיים של השלום.

לאחר נאומו הנודע לשמצה של ערפאת ביוהנסבורג, לא זו בלבד שערפאת התעלם מדרישתו של רבין שיחזור בו מדבריו, הוא גם זלזל באוסלו פעם אחר פעם, למורת-רוחו של רבין שלא באה לכלל ביטוי. באוגוסט 1994, כשערפאת נמנע מלגנות את קריאתו של קדומי להחריב את ישראל, רבין הגיב בנויפה בוטה, אבל נסוג בשקט לאחר מכן. "הדברים נוגדים את ההסכם ולא יעלה על הדעת שהנושא הזה יעבור לסדר היום", מחה, והוסיף שישאל את התקדמות נוספת בתהליך השלום בתיקון של האמנה הפלסטינית. עוד הזהיר כי העובדה שהפלסטינים אינם נלחמים בטרור מעמידה בספק את כל התהליך, ובפרט את השיחות על ההסכם להעברת סמכויות.

בסתיו 1994, לאחר שאנשי חמאס חטפו את החייל נחשון וקסמן ואיימו להוציאו להורג אם ממשלת ישראל לא תיענה לשורה של תביעות, השמיע רבין את האזהרה התקיפה ביותר שלו מאז תחילתו של תהליך אוסלו. זה היה אולטימטום, שהועבר באמצעות שר החוץ האמריקני וורן קריסטופר: על ערפאת להכריז מלחמה על חמאס ולעשות מאמץ רציני לנטרל את הזרוע הצבאית שלו, גדודי עז א-דין אל-קאסס, או שממשלת ישראל לא תראה אותו עוד כפרטנר לשלום.²⁴

האיומים לא הועילו. ההסכם המוקדם להעברת הסמכויות, שהסדיר את ההעברה של כמה פונקציות שלטוניות אזרחיות לידי הפלסטינים בכל רחבי הגדה המערבית ורצועת עזה, נחתם ב-29 באוגוסט 1994, שבועיים לאחר שרבין איים באפשרות להשעות. הסכם הביניים של ספטמבר 1995 נחתם גם הוא, אף-על-פי שהרשות הפלסטינית לא תיקנה את האמנה ולא הכריזה מלחמה על חמאס. בסוף 1994 אמרו מקורות צבאיים ישראלים בכירים בגלוי שהשטחים הפלסטיניים האוטונומיים עוברים תהליך מהיר של "לבנוניזציה", והקבוצות החמושות הרבות בעזה משפרות מיום ליום את הארגון ואת המיומנות שלהן. ההברחות ביבשה ובים ממצרים, ששאפו לאפס בזמן שישראל שלטה באזור, פרחו. בהסכמה-בשתיקה של הרשות הפלסטינית, הפכו המבריחים את רצועת עזה למחסן נשק ענק, ומספר הרובים ללא-רשיון עלה ממאות לאלפים. (ערפאת הודה בקיומם של 26,000 כלים כאלה אבל האשים את ישראל בהברחתם לעזה כדי לחולל שם מלחמת אזרחים.) המחבלים שרק שנה לפני כן השתמשו בפצצות פרימיטיביות מתוצרת בית, עברו עתה לשימוש בחומרי נפץ מתוחכמים ובחומרים צבאיים תקינים אחרים, שהגדילו את מספר הנפגעים פי חמישה. כל אלה הפכו את הטרור הפלסטיני, לדעתו של ראש אמ"ן אלוף אורי שגיא, ממטרד מכאיב לאיום אסטרטגי מסדר ראשון ולסכנה לכל תהליך השלום.²⁵

ב-20 באוקטובר 1994, שבוע לאחר שרבין הציג את האולטימטום התקיף ביותר שלו לערפאת, הוא הודיע כי תהיה זו טעות להאשים את הרשות הפלסטינית בהמשך הטרור. יש להגדיר את האויב, אמר. מדובר לא בירדן ולא בפלסטינים שרוצים לחיות בשלום אתנו, אלא בקיצונים האיסלאמים ששואפים להחריב את ישראל. במסיבת עיתונאים עם ערפאת ב-19 בינואר 1995 עשה רבין צעד נוסף, והבהיר כי ישראל אינה מצפה להפסקה גמורה של כל הפיגועים מהשטחים הנתונים בשליטה פלסטינית, מכיוון שנבצר ממנה להגיע לחיסול מלא של הטרור אפילו בשטחים הנתונים בשליטתה. לעומת זאת, טען, ישראל מקווה להתפתחות תנאים טובים יותר למניעת טרור ולשיתוף-פעולה עם הפלסטינים. ערפאת, שהוקל לו בעליל, הסכים בהתלהבות. אין לנו מטה קסמים למלחמה בטרור, אמר, אבל אנו עושים כמיטב יכולתנו.²⁶

לא היה דבר רחוק מהאמת יותר מהמלים האלה. מאז הקמתה של הרשות הפלסטינית במאי 1994, גדל מספר פיגועי הטרור ברצועת עזה פי ארבעה. רק במחצית

הראשונה של ינואר 1995 נרשמו יותר מעשרים פיגועים, ובמקצתם היו מעורבים כלי-נשק שצה"ל העביר למשטרה הפלסטינית. שלושה ימים לאחר הפגישה של רבין וערפאת נרצחו תשעה-עשר ישראלים בפיגוע התאבדות בצומת בית ליד וערפאת הודיע להמון מריע בעזה: "כולנו שהידים".

רבין המזועזע קשות הגיב בסגר על הגדה המערבית ועזה והודיע כי בכוונתו לבנות גדר שתפריד בין ישראל לפלסטינים, אך לא לאורך קווי 1967. הטרור האיסלאמי, טען, ובמיוחד פיגועי ההתאבדות, יוצר איום אסטרטגי על ישראל. הוא דרש מערפאת למנוע את הפיכתה של עזה למקלט למחבלים שאם לא כן "לא נוכל להתקדם אלא אם כן נדע שהביטחון האישי של הישראלים אינו נתון בסכנה". אפילו פרס, האופטימיסט הנצחי, תהה אם מותר לשאת-ולתת עם ערפאת בשים לב לאי-יכולתו להפעיל את סמכותו על מבצעי פעולות טרור. "אם הוא חלש מכדי לעשות זאת או אם אינו רוצה, מדוע נישא-ונייתן אתו בכלל?" אמר לשבועון הגרמני *דז שפיגל*.²⁷

אבל רבין, למרות הכעס על ערפאת, לא היה מסוגל להתנתק לגמרי מהמנהיג הפלסטיני, שנראה לו בעיוות לוגי משונה גם כתומך-בשתיקה בטרור וגם כעושה שלום. אף כי הודה שערפאת לא עשה מאמץ רציני להילחם בטרור או להשליט חוק וסדר בעזה, הוא טען בצמוד לכך כי אין שום פרטנר חלופי שמוכן לעשות שלום. עלינו לעמוד בהתחייבויותינו, הוסיף, ובלבד שערפאת יכול לבלום את הטרור היוצא מן השטחים הנתונים בשליטתו.²⁸

אלוף פיקוד הדרום שאול מופז תיאר את רצועת עזה, ב-14 באפריל 1995, כחממה של טרור, והוסיף כי אם זו הרמה המרבית של הנחישות והכשירות שערפאת והמשטרה הפלסטינית יכולים להפגין יש בכך כדי להציב סימן-שאלה אדיר על יכולתם העתידית להילחם בטרור בגדה המערבית. ראש חטיבת המחקר באמ"ן העריך כי ברגע שצה"ל ייסוג מהערים והכפרים בגדה המערבית, הרשות הפלסטינית תאבד את כל התמריצים שנותרו לה להילחם בטרור. "אין בצה"ל אף לא אחד שמאמין כי הפעם ערפאת הוא רציני", אמר מקור בטחוני בכיר בתגובה למעצרים של מאות מיליטנטים איסלאמיים בתחילת אפריל 1995, לאחר שני פיגועי ההתאבדות הראשונים בתוך ישראל מאז החתימה על הצהרת העקרונות. "כל הדיבורים האלה על עימות מכריע נועדו רק לאוזניים ישראליות או אמריקניות". קצין משטרה פלשתיני בכיר בעזה אישר זאת כשגילה כי המעצרים אינם אלא "הצגה גדולה" וכי רוב העצורים שוחררו לאחר מעצרים, על יסוד ההבטחה שלא לעסוק בטרור בעתיד.²⁹

למרות האזהרות האלה, הביא רבין את הסכם הביניים לאישור הממשלה, ונתקל שם בביקורת נוקבת, בניצוחו של השר הטרי ביותר, אהוד ברק, שהצטרף לממשלה כמה חודשים לפני כן, לבקשתו האישית של רבין. ברק טען כי ישראל תחטא בשגיאה קשה אם לא תאריך את הפריסה-מחדש של צה"ל בגדה המערבית עד 1999, כלומר עד לשלב האחרון של השיחות על מעמד הקבע. רבין התרעם על מה שנראה לו כבגידה של בן-חסותו הבולט ביותר. והפלסטינים יהיו שקטים עד אז? התריס לעומתו בכעס.³⁰

התפרצות זו שיקפה את ספקותיו הפנימיים של רבין ביחס למהלך האחרון שלו, לא דווקא ביטחון בלתי-מעורר בצדקתו. כעבור שבועות ספורים בלבד גילה לחתן פרס נובל אלי ויזל כי בתחילה חשב שערפאת הוא הפתרון לסכסוך הפלסטיני-ישראלי ואילו עתה ברור לו כי ערפאת הוא הבעיה.³¹

¹ יאיר הירשפלד, *אוסלו: נוסחה לשלום* (תל-אביב: עם עובד ומרכז רבין, 2000), עמ' 153.

² ראיון של ארי שביט עם יוסי ביילין, *מוסף הארץ*, 7 במארס 1997.

³ Connie Bruck, "The Wounds of Peace", *New Yorker*, October 14, 1996, p. 76.

⁴ שם, עמ' 65.

- 5 מכתב למערכת, *גרוסלם פוסט*, 21 במאי 1996.
- 6 ראיון עם ביילין, *על המשמר*, 19 במאי 1994; מוסף סוף שבוע של *מעריב*, 15 בספטמבר 1995.
- 7 *על המשמר*, 24 במאי 1994.
- 8 *מעריב*, 14 בנובמבר 1993 ו-23 באוגוסט 1995; *הארץ*, 25 ביולי 1995.
- 9 Efaïm Inbar, *Rabin and Israel's National Security* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1999), pp. 138-141.
- 10 ממדור נופל, *קיסאת איתפאק אוסלו: אל-ריאואיה אל-חקיקיה אל קאמילה*, עמאן, אל-אהיליה, 1995, עמ' 61-63.
- 11 אפרים סנה, *ניווט בשטח מסוכן* (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2002), עמ' 22-24.
- 12 יוסי ביילין, *לגעת בשלום* (תל-אביב: ידיעות אחרונות, 1997), עמ' 153.
- 13 נופל, *קיסאת איתפאק אוסלו*, ע' 65-67.
- 14 Warren Christopher, *Chances of a Lifetime* (NY: Scribner, 2001), pp. 202, 204.
- 15 *מעריב*, 20 באוקטובר 1993.
- 16 Mohamed Heikal, *Secret Channels: The Inside Story of Arab-Israeli Peace Negotiations* (London: HarperCollins, 1996), p. 473.
- 17 *גרוסלם פוסט*, 27 במאי 1994.
- 18 *מעריב*, 7 בפברואר 1994.
- 19 Bruck, "The Wounds of Peace", p. 72.
- 20 "From here to eternity?" *US News & World Report*, September 20, 1993, p. 62.
- 21 דב גולדשטיין, *העולם הזה*, 13 באוקטובר 1993; *על המשמר*, 16 בנובמבר 1993; Zeev Begin, "Yasser Arafat's Lackey," *Jerusalem Post*, 28 October 1993.
- 22 Ze'ev Begin, "Revealing Mistakes," *Jerusalem Post*, 26 December 1993.
- 23 בגין, *סיפור עצוב*, עמ' 77; *גרוסלם פוסט*, 18, 19 ו-27 במאי 1994.
- 24 *על המשמר*, 11 ו-16 באוגוסט ו-1 בספטמבר 1994; *גרוסלם פוסט*, 14 באוקטובר 1994.
- 25 Ehud Ya'ari, "Slow Down on the Oslo Track", *Jerusalem Report*, 27 January 1995; *מעריב*, 1 בנובמבר 1995.
- 26 *גרוסלם פוסט*, 20 באוקטובר 1994; *הארץ*, 20 בינואר 1995.
- 27 *הארץ*, 24, 29 בינואר 1995; *מעריב*, 24, 27 בינואר 1995; *גרוסלם פוסט*, 5 במארס 1995.
- 28 שם, 17 באפריל 1995.
- 29 *מעריב*, מוסף סוף שבוע, 13 באפריל 1995; *מעריב*, 16 באפריל ו-7 ביוני 1995; *גרוסלם פוסט*, 14 באפריל 1995.
- 30 *מעריב*, 14 באוגוסט 1995.
- 31 *הארץ*, 2 באוגוסט 2002.

אחרית דבר

תהליך אוסלו היה המשגה האסטרטגי החמור ביותר של ממשלה בישראל מאז הקמת המדינה. עשרים שנה בדיוק לאחר שהמחדל בזיהוי נכונותו של אנואר סאדאת ללכת בדרך השלום הביא למלחמת יום הכיפורים, כשלה שוב ממשלת ישראל בקריאת המפה הפוליטית ואימצה מנהיג ערבי המחויב להשמדת מדינת ישראל כשותף לשלום. מחדל זה חמור שבעתיים מקודמו משום שמלחמת יום הכיפורים, חמורה וכואבת ככל שהייתה, הייתה מלחמה בעלת יעדים מוגבלים מבחינתו של סאדאת (אם כי לא מצד בן בריתו הסורי), שעיקרם שבירת הקיפאון המדיני ששרר באיזור מזה מספר שנים. מלחמת אוסלו, לעומת זאת, הנה מלחמה טוטלית החותרת להשמדת מדינת ישראל בהתאם לאסטרטגיה אותה התווה ערפאת כבר ב-1968: ערעור אורח-החיים הישראלי ולכידותה החברתית של ישראל באמצעות טרור בלתי פוסק שיביא להגירה מסיבית מהמדינה והסכמתה של ישראל ל"זכות השיבה" שתביא לקריסתה ההדרגתית באמצעות ערעור דמוגרפי. לא שאפשרות מחרידה זו נעלמה לחלוטין מעיניהם של אדריכי אוסלו. "אני לא ישן בלילה בשקט", גילה יוסי ביילין בראיון לעיתון מעריב כחודשיים לאחר חתימת הסכמי אוסלו על מדשאת הבית הלבן, "והמבחן הגדול ביותר של ההסכם הזה לא יהיה מבחן אינטלקטואלי, זה יהיה מבחן של דם"¹.

כלומר:

אם הוא יביא לכך שאפשר יהיה לצמצם באופן משמעותי ניכר את רמת האלימות והטרור, זו תהיה הצלחה גדולה מאוד. אם חסו שלום זה לא יביא לזה, הוא יהיה כשלון צורב. לכן איני שלם עם ההסכם.

בינתיים הוא לא מצמצם אלא להיפך?

המבחן יהיה בחודשים ובשנה-שנתיים שלאחר ישומה של האוטונומיה בעזה ויריחו והקמת המשטרה הפלסטינית. זו תקופת היסתתמות הטענות. אם חלילה יחלוף זמן סביר ואי אפשר יהיה להתגבר על הטרור, לא יוכלו הפלסטינים לטעון: 'אין לנו יכולים מתוניס למנוע טרור, הרי אין לנו משטרה'.

ואז מה?

אם יתברר שהם לא מתגברים על הטרור – זה הסדר זמני. ועם כל הקושי שבדבר, לא תהיה ברירה אלא לחזור ממנו. זה יעשה רק כמעשה אחרון. אבל אם נראה שרמת האלימות לא יורדת, לא נוכל להמשיך הלאה ובודאי לא נלך למימוש של הסדר קבע. ואם לא תהיה שום ברירה, צה"ל יחזור למקומות שהוא עומד לעזוב בחודשים הקרובים"¹.

לאחר שתשתית הטרור שבנו הפלסטינים בחסות אוסלו, ו"מבחן הדם" שהנחיתו על ישראל, עלו אלפי מונים על חששותיו של אדריכל אוסלו, הרי שלא נותרה לישראל כל ברירה, אם חפצת חיים היא, אלא לחתור לפתרון דרסטי ברוח הדברים שהציע ביילין: להתנתק מהרשות כשותפה להסדר ולחתור להכרעה מוחלטת של מאמץ המלחמה הפלסטיני והרס תשתיות הטרור – הן של החמאס והג'יהאד האסלאמי והן של אש"ף על ארגוני השונים.

כשם שיצירתן של חברות דמוקרטיות וחופשיות בגרמניה וביפן לאחר מלה"ע ה-2 חייב לא רק הכרעה צבאית ועקירתן משורש של מפלגות השלטון אלא תהליך ממושך של סוציאליזציה של האליטות הפוליטיות והחברות בכללותן, כן יש הכרח ברפורמה כוללת ומקיפה של המערכת הפוליטית והחברתית הפלסטינית שתהרוס את הרשות הפלסטינית על מנגנוניה השונים, שלא לדבר על תשתיות הטרור; תשחרר את תושבי השטחים משלטונו הממושך והמדכא של אש"ף ומההשפעה המרעילה של הארגונים הדתיים; תעקור את האלימות המאורגנת מהמערכת הפוליטית והחברתית הפלסטינית; ותחנך את אוכלוסיית השטחים לדו-קיום בשלום עם שכניהם הישראלים.

שינויים מעין אלה מהווים ללא ספק משימה קשה וממושכת ביותר ויזדקקו לסיוע בינלאומי נבון ומושכל. ואולם, אם ניתן ללמוד דבר כלשהו מההיסטוריה, הרי שכל פתרון אחר מהווה מתכון בטוח לאסון.

¹ מעריב, 26 בנובמבר 1993.